

NOVUS ORBIS

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Journal of Politics and International Relations

**21. Yüzyıl Paradoksu Olarak Siber Uzay
ve Uluslararası Hukuk**

*Cyber Space and International Law
as a 21st Century Paradox*

Vahit Güntay

The Collapse of Multilateral Trade Negotiations in Cancún

Cancún'da Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin Çöküşü

Ayçe Sepli

**İran'ın Nükleer Enerji Programı'nın
Sınırlandırılmasına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı (2015)
ve İran-Rusya İlişkileri**

*Joint Comprehensive Plan of Action (2015)
on Restricting Iran's Nuclear Program
and Russia-Iran Relations Century*

Nurhan Hacıoğlu

Department of
International
Relations

Uluslararası
İlişkiler
Bölümü

Cilt 1 | Sayı 2 | 2019
Volume 1 | Number 2 | 2019

Editörler Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor-in-Chief

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür Tüfekçi

Genel Koordinatör / General Coordinator

- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Alper Tolga Bulut

Yönetici Editörler / Managing Editors

- Arş. Gör. / Research Assist. Hülya Kınık
- Arş. Gör. / Research Assist. Göktuğ Kıprızlı

Kitap İnceleme Editörleri / Book Review Editors

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent Şener (*Türkçe Kitap / Books in Turkish*)
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Murat Ülgül (*İngilizce Kitap / Books in English*)

Alan Editörleri / Section Editors

- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Fatma Akkan Güngör
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Yılmaz Bayram
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Ayça Eminoğlu
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Vahit Güntay
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Erol Kalkan
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. İsmail Köse

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

- Arş. Gör. / Research Assist. Emel İlter
- Arş. Gör. / Research Assist. Çağlar Kaya
- Arş. Gör. / Research Assist. Ayçe Sepli
- Arş. Gör. / Research Assist. Sinem Çelik

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

- Prof. Dr. Mohammad Arafat – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Shane Brennan – American University in Dubai, UAE
- Dr. Alessia Chiriatti – University for Foreigners of Perugia, Italy
- Prof. Dr. Murat Çemrek – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Rahman Dağ – Adıyaman Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Federico Donelli – University of Genoa, Italy
- Prof. Dr. Süleyman Erkan – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Monique Sochaczewski Goldfeld – Escola de Comando e Estado-Maior do Exército, Brazil
- Dr. Ayla Göl – University of Nottingham, UK
- Prof. Dr. Emre İşeri – Yaşar Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Gökhan Koçer – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. SungYong Lee – University of Otago, New Zeland
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Onur Özçelik – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Alp Özerdem – George Mason University, USA
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Kaan Renda – Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Paul Richardson – University of Birmingham, UK
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Didem Ekinci Sarier – Çankaya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Hüsrev Tabak – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Coşkun Topal – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Novus Orbis
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Journal of Politics and International Relations

Cilt 1 | Sayı 2 | 2019
Volume 1 | Number 2 | 2019

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

87

21. Yüzyıl Paradoksu Olarak Siber Uzay ve Uluslararası Hukuk
Cyber Space and International Law as a 21st Century Paradox
Vahit Güntay

110

The Collapse of Multilateral Trade Negotiations in Cancún
Cancún'da Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin Çöküşü
Ayçe Sepli

126

İran'ın Nükleer Enerji Programı'nın Sınırlandırılmasına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı (2015) ve İran-Rusya İlişkileri
Joint Comprehensive Plan of Action (2015) on Restricting Iran's Nuclear Program and Russia-Iran Relations Century
Nurhan Hacıoğlu

Siyaset Bilimi
ve Uluslararası
İlişkiler
Kongresi

4.

4th

Politics and
International
Relations
Congress

Department of
International
Relations

Uluslararası
İlişkiler Bölümü

10 - 11 Eylül - September 2020

Trabzon - Türkiye - Turkey

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

21. Yüzyıl Paradoksu Olarak Siber Uzay ve Uluslararası Hukuk

Vahit GÜNTAY*

Received 11 October 2019
Accepted 22 November 2019

Öz

Uluslararası ilişkiler ve güvenlik temelindeki çalışmalar teknolojik gelişmelerle birlikte farklı bir araştırma konusunu karşımıza çıkarmıştır. Teknik bir alanın ilgi odağında olan siber güvenlik politik bir temelde de tartışılmaya başlanmıştır. Siber politikalar, siber caydırıcılık ya da siber savaş gibi isimlerle tartışılmaya başlanan güvenliğin siber boyutu devletlerin de siyasi ajandalarına girmeyi başarmıştır. Uluslararası aktörlerin merkezinde olan devletlerin ilgisi siber güvenliği uluslararası hukukun inceleme alanına taşımıştır. Bu çalışma dahilinde siber güvenliğe ilişkin tarihsel süreç ve teorik yaklaşım uluslararası ilişkiler disiplini temelinde ele alınmış ve uluslararası hukuka dair sorunlar detaylandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın özüne dair yaklaşım farklı verilerle de desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Siber Güvenlik, Uluslararası Hukuk, Siber Saldırı, Siber Suç

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, vahitguntay@gmail.com

Cyber Space and International Law as a 21st Century Paradox

Abstract

The studies in the base of international relations and security have revealed a different research subject with the developments of technology. Cybersecurity that is in the focus of the technical area has also been argued in the political base. The cyber dimension of security with discussing concepts like cyber politics, cyber deterrence or cyberwar has succeeded to remain on the agenda of states. As a central actor of the international system, states' interest in cybersecurity has carried this subject to the international law research area. In this study, the historical process and theoretical approach have been evaluated in the base of international relations discipline and it is practised to detail problems about international law. Different data have also supported the approach to the core of this study.

Keywords: International Relations, Cybersecurity, International Law, Cyberattack, Cybercrime

Giriş

Siber uzay gelişen dünyanın teknolojik alandaki bütünlüğünü ifade eder. Bu bütünlük yeni bir çatışma düzeyini beraberinde getirmiştir. Uluslararası ilişkiler çalışmalarında da kendisine yer bulan siber güvenlik her geçen gün önemini artırmaktadır. Uzunca bir süredir psikolojik ve felsefi yönlerinin de tartışıldığı siber alan sosyal bilimlerde güncel bir çalışma alanı gibi görünse de derin bir geçmişe sahiptir.

Siber güvenlik, uluslararası ilişkilerin çalışma düzlemlerinden olan güvenlik temelinde kendine yer bulmaktadır ve uluslararası hukuk tartışmalarında da adından söz ettirmektedir. Uluslararası aktörlerin etkileşiminin arttığı siber alanda yaşanan gelişmeler tartışmalı boyutunu her geçen gün artırmaktadır. Devletlerin ana aktör olarak yer aldığı uluslararası sistemde siber suçlara ilişkin farkındalık ve taraf olma durumu tüm bireyleri de tehdit eder hale gelmiştir.

Siber tehditlerin uluslararası ilişkilerde kapsadığı alan organizasyonel boyutuyla ve kapsadığı aktörlerle birlikte çok taraflı bir hale gelmiştir. Tarihsel gelişimi itibarıyla bu sorunlar siber terörizm olgusuyla birlikte daha karmaşık bir hal almıştır. Siber tehditlerin ulaştığı boyut hukuksal bir zeminde tartışılmaya başlanmışken, fiziksel hasarlar bırakacak bir çehre alması yeni düzenlemeler gerektirmektedir. Özellikle kritik altyapıların korunmasında, devletlerarasındaki düzenlemeler ve

atılacak adımlar uluslararası hukukun temel normları içerisinde tartışılmaktadır.

Siber terörizmin desteklendiği bir ortam ise uluslararası hukuku yetersiz kılmaktadır. Soğuk Savaş'ın kendi içerisindeki düzensizliği ve çatışmacı boyutu günümüz sistemine bazı sorunlu konuları da miras bırakmıştır. Caydırma temelli yaklaşım siber saldırı ve savunma konularına ilişkin hukuksal düzenlemeleri ihtiyaç haline dönüştürmüştür. Bu dönüşümün temelinde küresel mücadeledeki karmaşıklık ve değişim etkili olmaktadır.

Çalışma dahilinde siber güvenliğin uluslararası sistemde tarihsel dönüşümüne ilişkin temel tespitler irdelenmiş ve uluslararası hukuk boyutuna dair bazı veriler sunulmuştur. Siber suçların getirmiş olduğu karışıklık ve uluslararası hukukun yetersizliği bu çalışma dahilinde tartışmaya açılan diğer bir husus olmuştur. Hukuksal güçlükler ve siber uzaydaki karmaşık algının kırılmasına dair tespitler ele alınan diğer konular arasındadır. Siber güvenliğe ilişkin antlaşmalar ve uluslararası düzenlemeler kendi boyutuyla da tartışmaya açılmıştır.

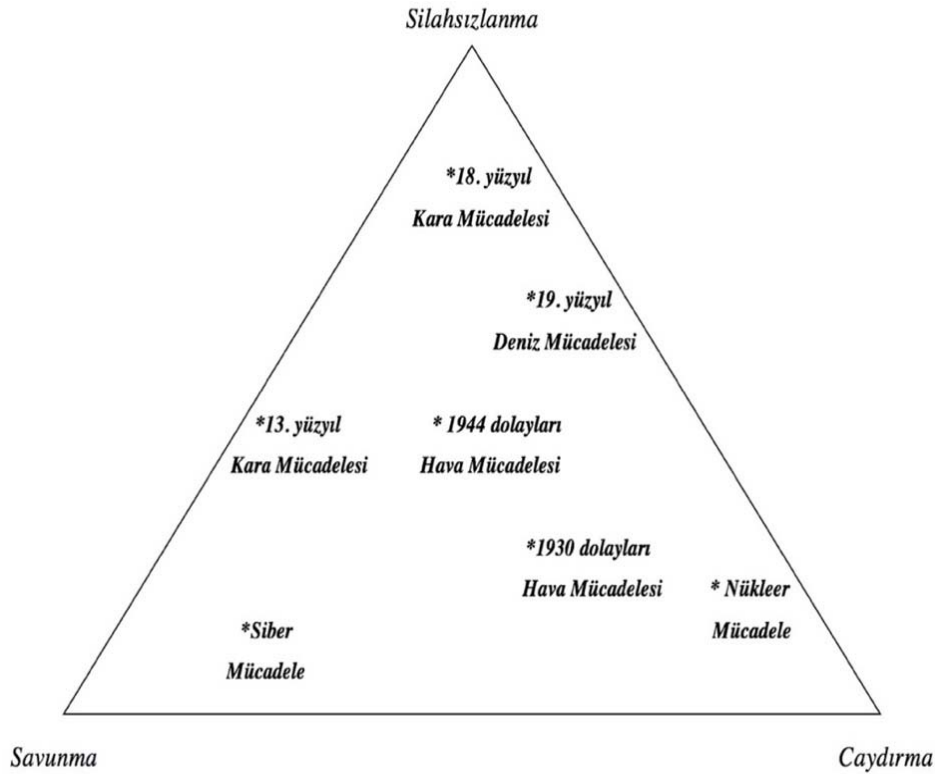
1) Siber Güvenliğin Politik Düzlemde Dönüşümü

Günümüzde savaşlar sadece askeri teknolojiler yardımıyla yapılmamaktadır. Kamu hizmetleri, ulaşım, iletişim ve enerji gibi kritik endüstrileri aksatan veya yok eden bilgisayar programları uzaktan serbest bırakılan bir müdahale ile yapılmaktadır. Böyle saldırılar ilave olarak askeri unsurların hareketlerini, savaş uçaklarının rotalarını ve savaş gemilerinin komuta kontrolünü sağlayan ağları da etkisiz hale getirebilmektedir.

Rakibini etkisiz hale getirebilme mücadele alanı arayan aktörlerin zamanla iştahlarını kabartmıştır. Bilginin ve yönetsel olarak verilerin sahip olunmasına ilişkin arzu siber güvenlik kavramını uluslararası politika alanında daha belirgin kılmıştır. Devletler kendi içerisindeki yasal düzenlemeler gibi uluslararası alanda tüm konular üzerinde şeffaf ve adil olamamaktadır. Siber saldırıların ve terörizmin vermiş olduğu avantaj, uluslararası güvenliğe ilişkin sorunları da artırmıştır. Siber güvenlik kavramı politik bir düzlemde ilerlerken uluslararası bir boyut kazanımına ile ilgili bir soru güvenlik çalışmalarında artan bir hassasiyete sahip olmuştur. Bu sorunun temel olarak gelişiminde özgün bir tarihi arka plan da mevcuttur. Teknoloji ve sibernetiğe dair gelişmeler özellikle Soğuk Savaş dönemiyle birlikte bir devinim kazanmıştır.

Soğuk Savaş dönemindeki çekişme her alanda kendini hissettirirken gelecekle ilgili felsefi tartışmalar bu mücadelenin içinde yerini almıştır. Soğuk Savaş'ın sonra ermesi ve özellikle hegemon bir güç olarak ABD'nin siber uzay ile ilgili çalışmaları başdöndürücü bir şekilde gelişmiş ve siber politika çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

Libicki'nin şekil 1'de ortaya koyduğu caydırma-silahsızlanma-savunma üçgeninde, yakınlıkları açısından gruplandığı mücadele türleri alanın gelişimini güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Yakın dönemde özellikle siber ve nükleer mücadelenin diğer mücadele türlerinden çok daha net bir şekilde savunma ve caydırma unsurlarına yaklaştığını görmekteyiz. Siber mücadele gelişim itibarıyla saldırıların bilinmezliği açısından savunma alanında paralel bir gelişmeyi sağlamıştır. Nükleer gelişmeler ise caydırıcılık olarak en uç noktada gelişimini sürdürmektedir.

Şekil 1. Mücadele Çeşitlerinin Caydırma-Silahsızlanma-Savunma Üçgeninde Duruşu (Libicki, 2009: 175).

a) Tarihsel Olarak Siber Güvenlik Kavramının Uluslararasılaşması

Savaş ve şiddetin yok edilip edilemeyeceği sorunsalı I. Dünya Savaşı'nın ardından farklı çalışmaların merkezinde yer

almıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği yenilik uluslararası ilişkiler literatürü üzerinde önemli bir etkide bulunan güvenliğin doğasına dair yeni yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır (Baylis, 2008: 71).

Özellikle savaş teknolojilerindeki gelişim ve istihbarat yapısı ile ilgili genel değişim siber güvenlik kavramına dair yaklaşımları ve uluslararası ilişkiler boyutundaki değişimi hızlandırmıştır. Son yıllarda uluslararası güvenlik konusunda farklı ve kendine özgü bir bakış açısı geliştiren normatif uluslararası ilişkiler yaklaşımlarıyla siber güvenliğe ilişkin teorik düzlem harmanlanmış ve siber güvenlik kavramının uluslararası alandaki belirginliği daha da artmıştır.²

Devletlerin çıkar amaçları yeni savaş ve saldırı yöntemlerini beraberinde getirmiştir. Siber Terörizm, siber saldırılar, siber caydırıcılık, siber güvenlik olarak ele alınan kavramlar uluslararası arenada farklı bir çatışma alanını ortaya çıkarmıştır. Farklı düzeylerde yapılan bu siber saldırılar maliyet açısından devletleri zorlamazken saldırıları da kimin yaptığına çoğu zaman ulaşamamaktadır. Bu durum karar alıcıların elini güçlendirmektedir.

Nükleer caydırıcılığın aksine siber caydırıcılıkta taarruz kabiliyeti, yeri ve zamanı bilinmezken; telafi edilemez ekonomik kayıplar verdirilebilmekte ve can kaybı yaşanmamaktadır. Diğer taraftan hem saldırı hem de savunma ayağında daha etkili manevralar yapılabilen ve zarar en aza inebilmektedir. Fakat bu türden saldırıların veya terörizmin caydırıcılığı sadece somut olarak uygulandığında gerçekleşebilmektedir. Caydırıcılık yönünün artmasıyla siber güvenlik uluslararasılaşan bir kavram haline dönüşmüştür. Her ne kadar tartışılabildiği boyut Soğuk Savaş döneminin klasik caydırma teorileriyle açıklanamasa da süper güçlerin yükselişiyle etkisini artıran siber güvenlik kavramı II. Dünya Savaşı öncesine kadar uluslararası sistemde kendisine yer bulamamıştır (Zagare ve Kligor, 2000: 5).

Siber güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler alanında inceleme boyutuna sahip olmasının başında caydırıcılık ve uygulama alanına ilişkin somut olayların artması gelmektedir. Siber olayların tarihsel gelişimine dair süreç özellikle siber casusluk ve siber savaşa ilişkin parametrelerin artışıyla paralellik göstermektedir. Soğuk Savaş'ın bitişi ve bu parametrelerdeki gelişimin hız kazanması daha önce vurguladığımız siber terörizm, siber savaş ve siber güvenlik gibi kavramların devletlerarası ilişkilerde incelenmesini zorunlu hale getirmiştir. Siber savaşın yönü Soğuk Savaş sonrasında aynı hızıyla devam ederken, zararlı yazılım ve siber suçlara ilişkin uluslararası çapta etki yaratması ve olayların artışı devletlerarasında iş birliğini de gerekli kılmıştır.

Siber olayların tarihsel gelişimi içerisinde güvenlik boyutuna evrilmesi, 1960 ve 1970'li yıllar boyunca tartışılan bilgi devriminin medya araçlarını ve inovasyon yönündeki unsurları etkilemesiyle alakalıdır. Kimi halk hareketlerinde ve verilerin sızdırılması amacıyla gerçekleştirilecek anlık iletişimde siber araçlar etkin bir şekilde kullanılmaktadır ve bu araçlar devletlerin yakın takiplerindedirler (Cavelty, 2008: 13). Bu takip içinde devletlerin adını tam koyamadağı ve kimi araştırmacılara göre radikalleş(tir)me aracı olarak da kullanılan internet ve medya etkileşimi yeni bir savaş aracı olarak kabul edilmektedir.³ Özellikle toplumsal hareketlenmelerde bu durum daha da hissedilir bir hal almıştır (Hoskins ve O'Loughin, 2008: 31).

b) Soğuk Savaş Dönemi Gelişmeleri Çerçevesinde Siber Güvenlik

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemi tanımlamak için kullanılmış olan Soğuk Savaş kavramı iki kutuplu sistemde Batı ve Doğu Blokları arasında gerginlik ve kısmi çatışma biçiminde sürdürülen mücadele olarak karşımıza çıkmıştır. Ulusal güvenlik Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası sistemi şekillendiren ve ulus devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen en temel unsur olarak belirginleşmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında istihbarata ilişkin teknolojik verilerin artması siber güvenliğin bu süreçte yıldızını parlatmıştır. İstihbarat sadece savaş kazanmak için gerekli görülürken sinyal ve görüntü istihbaratına ilişkin önemin farkedilmesi teknolojik arayışları siber güvenliğin uluslararası ilişkiler boyutuna itmiştir.⁴ Çok kısa bir zamanda U-2 Keşif Uçakları, uzay programları, bilgisayarların en eski örnekleri ve örtülü operasyonlar ile ilgili özel vasıtaların gelişimi konusunda önemli adımlar atılmıştır (Yılmaz ve Salcan, 2008: 25).

Özellikle ABD'nin Sovyet uydusu Sputnik'e karşılık olarak ileri bilimsel ve teknolojik projeleri hayata geçirmekle görevli ARPA'yı harekete geçirmesi 1958 yılını bir milat haline getirmiştir. 1969 yılına gelindiğinde Amerika'nın önde gelen üniversite ve enstitüleri kendi aralarında bilgi alışverişi sağlamak amacıyla ABD Savunma Bakanlığı tarafından desteklenen ve o güne kadar daha çok askeri amaçlı kullanılan ARPAnet ağına katılmışlardır.⁵

1974 yılına gelindiğinde Bob Kahn ve Vint Cerf adlı bilimadamları birbirinden bağımsız ağlardaki kullanıcıların iletişim kurabilmesi ve veri gönderimi sağlayabilen devrim niteliğindeki TCP protokolünü yazmıştır. Özellikle siber

güvenliğin uluslararası alanda öneminin artması TCP'nin hızlı bir şekilde gelişmesiyle başlamıştır.

Sovyetler Birliği 1980'lerin ortalarına kadar bilgisayar teknolojilerinin tümünü KGB aracılığıyla batıdan çalmaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin bilgi alma operasyonları 1981 yılında ABD ve Fransa'nın düzenlediği ortak bir operasyonla ortaya çıkmıştır.⁶ Rusya'nın özellikle günümüze kadar uzanan bölgesel siber saldırganlığı ve hegemon bir bölgesel siber güç olarak bölge ülkeleri takibi 1980'lerdeki bu tür faaliyetlerine uzanmaktadır (Hansen ve Nissenbaum, 2009: 1169).

Soğuk Savaş'ın bitimine yakın devletlerin kendi altyapılarının da ciddi bir şekilde etkilendiği Morris virüsü bilişimin karanlık boyutuna geçen bir çok yazılımcı açısından iştah kabartıcı olmuştur ve uluslararası boyut açısından siber alandaki verilerin önemine dair ciddi bir gelişme olmuştur. Dijital saldırganlık ve yakın gelecekteki süreç açısından ipuçları sunan, Soğuk Savaş sonu gelişmeleri siber güvenliğin bilgi çağında hem teknik boyutuyla adından söz ettireceğini hem de sosyal bilimler ve uluslararası ilişkiler adına yer edineceğini ortaya koymuştur.

c) Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik ve Siber Alan

II. Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte yeni bir güvenlik rejimi ortaya çıkmıştır. Sıcak çatışmadan uzak kalınan bu dönemde tedirginlik ve tansiyon hep yüksek olmuştur. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında 25 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası sistem için gerilimli bu iki kutuplu dönem sona ermiştir (Bıçakçı, 2012: 206).

Sovyetler Birliği ve liderliğini yaptığı Doğu Blok'unun ortadan kalkmasıyla birlikte somut bir düşman olarak karşını yitiren NATO'nun meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. NATO'nun misyonunun artırılması ve ittifakın güvenlik alanının genişletilmesi için 1990 yılında Londra Konferansı'nda yeni bir strateji geliştirilmesi kararı alınmış, 1991 Roma Zirvesi ile yeni stratejik konsept geliştirilmiştir (Bayraktar, 2015: 37). Siber güvenliğe ilişkin gerek politik düzlemde, gerekse yeni adımlarla NATO kendine ciddi misyonlar edinmiştir. Birbiri ardına gelen tatbikat ve zirvelerle siber güvenlik ile ilgili her adım NATO'yu öne taşımıştır (Healey ve Jordan, 2014: 3).

Soğuk Savaş dönemi boyunca simetrik bir düşmanı bulunan ve Ortodoks güvenlik anlayışıyla hareket eden NATO, Kosova Savaşı'nda maruz kaldığı siber saldırılar neticesinde bu

anlayışını günümüze dek modernize ederek en ciddi atılımı yapan örgütlenme olmuştur. Sırasıyla 11 Eylül saldırıları ve bir NATO müttefiki olan Estonya'ya yönelik siber saldırılar NATO ve üye ülkeleri siber tehditler ve siber güvenlik konularında daha fazla ihtiyatlı olmaya yöneltmiştir (Boyras, t.y.).

Soğuk Savaş süresince tartışılan ve uluslararası çalışmalarda önemli bir yere sahip olan konvansiyonel ve nükleer caydırıcılık yanına siber caydırıcılık kavramının eklenmesi ile devletler arasındaki yeni bir etkileşim doğmuştur. Siber caydırıcılığın da konvansiyonel ve nükleer caydırıcılık gibi işlev göreceğine ilişkin somut veriler ortaya konulmaya başlanmıştır.

Siber caydırıcılık ile ilgili somut verilerin Soğuk Savaş sonrasında etkili oluşunda askeri-stratejik ortama dair değişim etkili olmuştur. Özellikle 2010 yılı başlarına kadar konvansiyonel unsurların etkinliğini koruması ve değişkenlerin sadece bu silahların etkinliğinin artırılması üzerine kurulması finansal olarak da kaynakları bu yöne kaydırmıştır. Son yıllarda yaşanan finansal krizler daha az maliyetle caydırıcı olabilme adına siber yeteneklerin ön plana çıkarılmasını bir gereklilik halinden çıkararak zorunluluğa dönüştürmüştür.

<i>1990-2001</i>	<i>2002-2011</i>	<i>2012-2015</i>
<i>Bölgesel Rekabet ve Tehditler</i>	<i>Terörle Savaş/ Ayaklanmalar</i>	<i>Sürekli Gerilim/ Aşırı Şiddet</i>
<i>Körfez Savaşı/Barışı Koruma Operasyonları</i>	<i>Afganistan ve Irak Savaşları</i>	<i>Sürekli Savaş/Asya Pasifik'e Odak Kayması</i>
<i>Çeşitli Askeri Operasyonlar</i>	<i>Artan Operasyon Hızı ve Stres</i>	<i>Vekilli Savaşlar/Siber Yetenekler</i>
<i>Azaltılan Finansal Kaynaklar</i>	<i>Artırılan Finansal Kaynaklar</i>	<i>Azalan Finansal Kaynaklar</i>
<i>Orduların İnsan Sayısının Artırılması</i>	<i>Kara Kuvvetleri ve Özel Kuvvet Artışı</i>	<i>Küçülen Kuvvet Yapıları/Siber Ordular</i>
<i>Teknolojiyi Entegre Etme</i>	<i>Dönüşüm Kabiliyetleri</i>	<i>Dengeli Kabiliyet/Teknoloji</i>
<i>Soğuk Savaş Kabiliyetinin Muhafazası</i>	<i>Mevcut Kabiliyetleri İdame, Yenileme</i>	<i>Envanterden Çıkarma, Sıfırlama ve Yeni Yatırım</i>

Tablo 1. Soğuk Savaş Sonrası Askeri Stratejik Ortamda Değişimler (Yılmaz, 2016).

Siber yeteneklerin ön plana çıkarılması gelişmiş ülkelerle birlikte tüm ülkelerin öncelikli hedeflerinden biri haline dönüşmüştür. 1990'lı yılların ortalarında Çin, Körfez Savaşı'ndan çıkarttığı dersler doğrultusunda kendi stratejisini

değiştiren ülkelerin başında gelmiştir ve siber etki açısından Soğuk Savaş sonrasında ciddi anlamda yükselen bir güç olmuştur. Çin ordusunu küçültüp yeni teknolojilere yatırım yapan ülkeler arasına girmiştir (Clarke ve Knake, 2011: 33). Bu gelişmelerle güvenlik ikileminin askeri döngüsü siber savaş alanına kaymaya başlamıştır.⁷ İdeolojik yakınlıklar ile birlikte güçsüz ülkelerin birbirlerine olan yaklaşımının yakın gelecekte siber güvenliği canlı tutacağı ve farklı politik birliktelikleri beraberinde getireceği tartışılan hususlar arasındadır (Hare, 2010: 216).

2) Siber Alan ve Uluslararası Hukuka İlişkin Sorunlar

Uluslararası hukuk devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik bir ilkeler bütünü olarak ifade edilmektedir ve farklı kişi veya okulların hemen hepsinin, farklı uluslararası hukuk tanımlarına rastlamak mümkündür. Uluslararası hukukun özüne ve eksikliklerine vurgular yapılırken bu alanın siber güvenliğe dair olaylar ve gelişmeler karşısında eksik kaldığı yadsınamaz bir gerçektir.

Devletlerin temel olarak uluslararası hukuk kurallarına uymalarının çeşitli nedenleri vardır. Devletler kısmen bir alışkanlık çerçevesinde uluslararası hukuka verilen değerden dolayı, kısmen de söz konusu kuralların olmaması halinde ortaya çıkacak kaostan duydukları endişe dolayısıyla uluslararası hukuk kurallarına uymaktadırlar (Sönmezoglu, 2000: 644). Ne olursa olsun bireyin doğal olarak kendi özünde yönetsel anlamda kurallar bütününe ihtiyaç duyması siber uzaya ilişkin hukuksal bir yaklaşımı ve kimi zaman sorunları beraberinde getirmiştir. Bilişim suçları iç güvenlik açısından kendi içerisinde belirli sorunları ihtiva ederken siber uzaya ilişkin uluslararası hukukun eksik kaldığı noktalar farkındalık oluşturma ve belli antlaşmalarla aşılmaya çalışılmaktadır.

a) Bilişim Suçları

Kişisel verilerin hukuksuz olarak ele geçirilmesinden siber suçlara, siber terörden siber savaşa ve uluslararası bazda siber istihbarata kadar siber güvenliğe ait temalar bireyleri, toplumu ve devleti tehdit etmektedir. Geçmişte meydana gelen geleneksel güvenlik tehditlerinin ve suç korkusunun yerini siber uzayda meydana gelebilecek korkular almıştır (Yeşilyurt, 2015: 16). Farklı tehditler ve araçlar, yasa dışı faaliyetlerle birlikte farklı ve yeni bir suç grubunu oluşturmuştur. Bu gelişmelerle birlikte yasal düzenlemeler de gecikmemiştir. Yasal düzenlemeleri zorlayan unsur siber uzayın tanımlanmasına

ilişkin uluslararası toplumun yaklaşımı olmuştur (Schmitt ve Vihul, 2014: 17).

Bilişim suçu olarak isimlendirilen eylemler bilgileri otomatik olarak işleme tabi tutabilen ya da veri iletişimi sağlayabilen diğer elektronik, manyetik veya mekanik araçlarla bunları veri iletişimi için birbirine bağlayan soyut ya da somut ağlar üzerinde işlenebilmektedir (Erdağ, 2010: 279). Yasal düzenlemelerin boyutu iç ve dış güvenlik açısından sonuçlar doğurabilmektedir. Uluslararası alanda yapılan bir dizi hukuki düzenleme olsa da sınırlar arasındaki sorunlarda devletler ciddi bir koordinasyon eksikliğine sahiptir.

Bilişim suçları ülkelerin sadece iç ve dış politika çıktıları açısından sorun oluşturmamaktadır. Küresel çapta bu suçların ülkelere maliyetleri de faturayı kabartmaktadır. Verilerin kaybı ve çoğu zaman kurumların işlerliğindeki yavaşlama veya durma, bankalar üzerinden yapılan faaliyetler her bir devlet için maliyet yükü oluşturmaktadır. Bu konuda devletler tedbir olarak siber suçlara karşı anlık hareket edememekte ve maliyet her geçen gün artmaktadır.

Bilişim suçlarında maddi boyutların ciddi rakamlara ulaşmasında ve suçların uluslararası boyut kazanarak devletleri etkilemesinde siber suçlunun ya da suçluların koordineli olduğu durumlarda saldırganların amaçları, kararları ve araçları belirleyici olmaktadır. Siber suçlar açısından hedefin faaliyetlerini yavaşlatma veya durdurma, dolaylı olarak maddi zararlara sebep olan DDoS saldırılarıyla sıkça karşılaşılmaktadır.⁸ Bu tarz saldırı türleri teknik bir kurgu gerektirmediğinden, saldırıların kaynağı tarafından sistemlere giriş yapma zorunluluğu bulunmamaktadır (Durcan, 2015: 325).

b) Siber Uzayda Sanal Saldırı Ağı ve Uluslararası Hukukun Yetersizliği

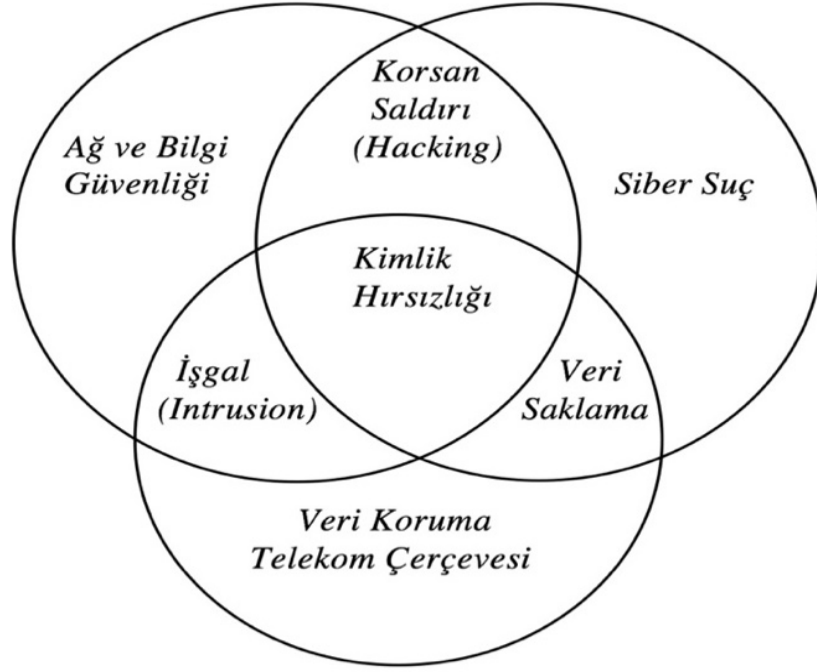
Siber savaş alanı aslında günlük hayatta kullanılan cihazlar ve bunları birbirine bağlayan diğer öğelerden ibaret gözükmemektedir. Siber uzaydaki saldırı ağında bilgisayarların içerisindeki işlemciler, cihazları birbirine bağlayan ve yer altından geçen kablolar ve fiber optik kablolarını taşıyan hatlar da yer almaktadır.⁹ Bu tespitten hareketle uluslararası hukukun ilgi alanına giren nokta siber uzaydaki tüm bilgisayar ağları ve bu ağlara bağlı olan cihazlarla onların kontrol ettiği unsurlardır (Keleştemur, 2015: 195). Bu unsurların kendi içerisinde oluşturduğu bilgi savaşı tüm aktörlerin yer aldığı uluslararası sistemde çikarsal bütünlük ile teknolojik gelişmenin bulunduğu

noktada daha büyük bir etkileşimi ve bilişim kavramını ortaya çıkarmaktadır (Delibasis, 2008: 95).

Bilişim kavramı kontrol edilen unsurlar ile ilgili olarak saldırı ağına yönelik ortaya çıkarılmış bir kelimedir. Günümüzde bilgisayar dışında yazılımla çalışan, verileri depolayan, işleme tabi tutan ve ileten elektronik cihazların çeşitlenmesi ile birlikte bilgisayara oranla daha kapsayıcı olan bilişim kavramı ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukukun bilişim suçları boyutunda ne ifade ettiği ve devletler arasındaki uyum eleştiri noktasını oluşturmaktadır.

Siber suçlarla mücadelede, ihtiyaçlara paralel olarak hukuk sisteminde yapılan iyileştirmeler ile beraber yasal mevzuat etkin ve hızlı bir reaksiyona imkan sağlasa da internetin tasarımından kaynaklanan açıklar iz sürmeyi ve planlamayı güçleştirmektedir. Gerek ulusal anlamda, gerekse uluslararası hukukun ihtiyaçlarını giderme adına internetin güvenilir bir kullanıcı grubuna hizmet edeceğinin düşünülmesi nedeniyle IP paketleri içerisindeki bilgilerin orijinal halinin korunmasına yönelik bir şifreleme önlemi alınmamıştır (Bayraktar, 2015: 99). Bu gibi durumlarda ilk kaynağa ulaşma gibi hususlar zorlaşmaktadır ve uluslararası hukukun alana ilişkin yorumu yetersiz kalmaktadır. Gelişen ülkeler için bu durum daha da çok hissedilmektedir (Schalhoub ve Al Qasimi, 2010: 36).

Uluslararası alanda yapılan düzenlemeler ve saldırı ağlarına ilişkin ortak politikalar oluşturma, konvansiyonel ve nükleer hususlarda dahi ortak anlaşmalara varılmamışken kısa vadede zor gözükmektedir. Politika alanlarda hangi temel çerçevenin baz alınacağı ve kapsayıcı olduğu tartışma konusu olacaktır ve devletlerin gelişmişlik düzeyi ile tarihi süreç bu konudaki samimiyeti azaltmaktadır.

Şekil 2. Bilgi Güvenliği Politika Alanları ve Etkileşim (Commision of The European Communities, 2001: 3).

Uluslararası hukukun etkileşim boyutu açısından siber ağları tamamen güvenli hale getirmek bir ütopya gibi görünse de siber saldırıları engellemek için küresel anlamda iş birliğine ihtiyaç olduğu bir gerçekliktir. Devletlerin siber tehditlere karşı yaklaşım ve yorumları farklı olduğu için hukuki anlamda ortak bir çözüm zorlaşmaktadır (Yayla, 2013: 217). Siber alanın fiziksel alanı etkilediği noktalarda saldırganın tespiti, saldırgan aktörün niteliği gibi hususlar uluslararası alanda ortak bir yaklaşımı daha da zorlaştırmaktadır ve bu konuda atılan adımlar oldukça yetersizdir.

c) Siber Güvenlik Antlaşmaları ve Uluslararası Düzenlemeler

Devlet örgütlenmesi ile birlikte oluşan iç hukukta, yasa yapıcı bir yasama organı, hukuk sistemi içerisindeki tutum ve davranışları bu yasalara uygunluk açısından denetleyen mahkemeler ve yasaların uygulanması açısından gerektiğinde önlemler alan kolluk kuvvetleri bulunmaktadır. Uluslararası hukukta aynen iç hukuktaki benzer yapılanmaya ulaşmak mümkün değildir fakat uluslararası hukukta da benzer fonksiyonlar gören unsurlardan söz edilebilir (Sönmezoğlu, 2000: 644). Bunlar arasında en önemlisi uluslararası antlaşmalardır. Malcolm N. Shaw (2008: 944) uluslararası

antlaşmaların düzenlendiği alana bakılmaksızın *jus cogens* konseptine aykırı olmamasını ve sonuçlarının da gözetilmesini özellikle vurgulamaktadır.

Uluslararası hukuk açısından siber güvenliğe kaynak oluşturabilecek başlıca kaynaklardan olan antlaşmalar haricinde; teamül, genel hukuk ilkeleri ve uluslararası hukuk yazarlarının doktrinleri oldukça geri planda kalmaktadır. Bunun temel sebepleri özellikle siber terörizm ve siber savaşa ilişkin başlıklarda özetlenmişti. Antlaşmaların siber güvenliğe ilişkin düzenlemelerde baskın bir şekilde ön plana çıkmasının temel sebebi karşılaşılan bir sorunda nasıl bir karşılık verileceği ile ilgilidir.

Uluslararası düzenlemeler içerisinde savaşa ve silahlı çatışmalara ilişkin düzenlemeler yapılırken, siber saldırılara dair yaklaşımda silahlı bir cevap verilir verilemeyeceği ile ilgili bir kesinlik yoktur. Bu noktada atılan adımlar siber suçlarla mücadele konusundaki düzenlemelerle sınırlı kalmaktadır. Fakat devletler siber saldırılar sonrasında ciddi mağduriyetler de yaşamaktadır.

Uluslararası anlamda eskiye oranla daha ciddi ve somut adımların atıldığı siber güvenlik ile ilgili düzenlemelerde karşılıklı güven ilişkisine dair ciddiyet eksikliği halen devam etmektedir. Siber güvenliğe ilişkin yapılmış bazı önemli uluslararası antlaşmaları ve düzenlemeleri şöyle özetleyebiliriz:

- Talin El Kitabı (Tallinn Manual): Orijinal adı “Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare” olan Tallinn Manual, bağlayıcılığı olmayan akademik bir çalışma olarak uluslararası hukukun siber savaş ve çatışmalara uygulanabilirliğini tartışan bir çalışmadır. 2009-2012 arasında NATO tarafından davetli yaklaşık 20 uzmanın hazırladığı el kitabı, 2013 yılında Cambridge University Press tarafından yayınlanmıştır. Söz konusu çalışmaya Kızıl Haç Uluslararası Komitesi, NATO ve ABD Siber Komutanlığı da gözlemcilik yapmıştır. Çalışmada günümüz uluslararası yasalarının siber ortamda nasıl uygulanacağına yönelik yorumlar mevcut olup ilave yasa maddesi önerilmemektedir. Türkiye’de MGK tarafından resmi sitede yer verilen kitap, siber savaşta BM’nin siber saldırılara karşı uluslararası askeri operasyon dahil önlemleri alabilmesine imkân tanımaktadır.
- Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi: Bilgisayar ve internet suçları ile ilgili düzenlemeler getiren ve Budapeşte Sözleşmesi olarak da bilinen çalışma 1 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 48 maddeden oluşan sözleşme özellikle telif haklarının

ihlalleri, bilgisayarlarla ilgili sahtekarlık eylemleri, çocuk pornografisi ve ağ güvenliğine ilişkin suçları tanımlamaktadır.

- Siber Suçlara Karşı BM Kararları: BM siber suçlarla ilgili etkin bir çalışma içindedir. Bu konuda iki karar ön plana çıkmaktadır.
- 57/239(2002) numaralı BM kararı: Siber güvenlik konusunda bir kültür oluşturmaya yönelik dokuz kıstas tanımlanmıştır.¹⁰
- 58/199(2004) numaralı BM kararı: Siber güvenlik küresel kültürünün geliştirilmesi ve kritik altyapıların korunması üzerine odaklanmaktadır (Çifçi, 2012: 104).
- Bilgisayarla İlgili Suç: Yasal Politikanın Analizi Raporu (Computer Related Crime: Analysis of Legal Policy): OECD tarafından 1986 yılında yayınlanarak üye ülkelere hangi ihlallere cezai yaptırım uygulaması gerektiğinden bahsedilmektedir.
- Ülkelerarası Organize Suçlarla Etkin Mücadelede Tavsiyeler Raporu: G8'in Fransa Zirvesi'nde 40 temel noktanın üzerinde durulmuştur. Ülkelerin iç hukuklarını modern teknoloji ihlallerini cezai müeyyide ile karşılayacak şekilde yeniden düzenlemeleri belirtilmiştir (Çakmak ve Katman, 2009: 178).

Siber güvenlik düzenlemeleri ile ilgili uygulama alanında yaşanan sorunlardan en temeli yargılama yetkisi sorunu ve ülkeler arasındaki uyumdur. Siber suçlar genellikle birden fazla ülkeyi ilgilendirecek bir nitelik sergilemektedir (Sandvik, 2012: 3). Uluslararası alanda düzenlemelerin uygulanması ile ilgili diğer bir temel sorun ise fiziksel arama ya da haberleşmelerin takibi/dinlenmesi hususunda yasal sürecin başlatılması ve harekete geçilmesi yönündeki güçlüklerdir.

d) Karşılaşılan Hukuksal Güçlükler, Algının Kırılması ve Farkındalık

Uluslararası aktörlerin üzerinde uzlaştıkları bir siber alan tanımı yapılmamıştır. Bu durum ülkelerin tanımlamaya çalıştıkları siber alanın sınırlarının belirgin olmamasına neden olmakta ve siber alan üzerinden yapılan saldırılarda hukukun nasıl uygulanacağı konusunda sorunsal oluşturmaktadır (Bayraktar, 2015: 104). Siber güvenliğin genel tanımında olduğu gibi siber alanın ve siber savaş kavramının tartışıldığı noktada uluslararası hukuk uzmanları arasında bir anlaşmazlık söz konusudur.¹¹ Siber savaş kavramı yerine *Siber Silahlı Çatışma* kavramıyla da sıkça karşılaşılmaktadır (Schmitt ve Vihul: 8).

İnternet hizmetlerinde ve kullanımındaki artış, aktarılan bilgi hacmindeki yoğunluk suçların ve suçluların tespitinde

yaşanan önemli bir güçtür. Uluslararası hukuk adına çoğu zaman devletlerin birbirlerine ilişkin söylemleri de iddia bazında kalmaktadır. Hukuksal anlamda izlenecek yol doğal olarak askıda kalmaktadır. Bilgi güvenliğinin uluslararası normlarla tartışılması en azından siber ortama ilişkin devletler arasındaki güven algısını artırıcı bir etken olacaktır.

İnternet hizmetlerinde ve kullanımındaki artış, aktarılan bilgi hacmindeki yoğunluk, suçların ve suçluların tespitinde yaşanan diğer bir güçtür. Tüm suçlarda olduğu gibi siber ortamda gerçekleştirilen suçlarda, suçun oluşabilmesi için manevi unsurun bulunması yani failin eylemi kasten veya taksirle işlemiş olduğunun ispatlanması gerekmektedir (Bayraktar, 2015: 105).

Siber ortamda suçlar herhangi bir yere ve kimi zaman bir merkeze bağımlı olmadan dünyadaki ağ sistemleriyle başka herhangi bir yere kanalize olabilmeye özelliğine sahiptir. Saniyenin de daha az zaman dilimlerinde, ışık hızında müdahaleler dünyanın bir ucundan diğer ucuna gerçekleşmektedir. Sınır tanımayan siber saldırılar karşısında devletlerin iş birliği yapmaları gerekliliğine karşın bu konuda farkındalığın azlığı dikkat çekicidir (Çakmak ve Katman, 2009: 167). Uluslararası düzenlemelerin teknolojik gelişmelere adapte edilmesi gerekliliği vurgulanması gereken diğer bir husustur. Nükleer anlamda tesislerin kurulması ve nükleer geliştirmelere ilişkin uluslararası hukukta nasıl adımlar atılıyorsa benzer süreçler siber güvenliğe de uyarlanabilir (Chatterjee, 2014: 8).

e) Siber Saldırıları ve Jus Ad Bellum-Jus In Bello

Uluslararası hukukta, kuvvet kullanma hakkı (*jus ad bellum*) ile kuvvete başvurulduğunda uyulması gereken çatışma kuralları (*jus in bello*) arasında bir ayrım yapılmaktadır.¹² Buna göre silahlı çatışma hukuku kurallarının uygulanmasının bu hakka sahip olup olmadığı sorunundan tamamen bağımsız olduğu kabul edilmektedir (Yayla, 2013: 202).

Siber saldırılar ve silahlı çatışma hukukuna ilişkin kurallar özellikle uluslararası düzenlemelerde netlik kazanmayan hususlar arasındadır. Kuvvete başvurma ve bu konuda kararlar alma uluslararası kamuoyunun ilgisi dahilindedir ve anlayış olarak somut bir siber saldırı çıktısı gözetilmektedir. Siber alanda yaşanan gelişmelere ilişkin kuvvete başvurma gibi tedbirlerin var olması gerektiği çoğu zaman belirli ülkelerle sınırlı kalmaktadır.

Siber saldırıların kaynağını bulmayı amaçlayan teknolojiler geliştiği ölçüde siber saldırıların kaynağını gizleyen teknolojiler de gelişme göstermektedir. Bir fiil ya da

hareketsizliğin devlete atfedilebilir olması için söz konusu fiilin o devletin *de facto* ve *de jure* organları ya da ajanları tarafından yapıldığının ispat edilebilir olması gerekmektedir (Kurtdarcan ve Mumcu, 2014: 182). Siber saldırıların oluşturulması aşamasında siber hareketin yöneliş şeklinin temelinde yer alan siber casusluk ve siber suçların çıkış noktası karar alıcılar ya da bireyler olmaktadır. Siber harekât düzlemine göre siber müdahale ve siber saldırı şeklinde devam eden süreçte hareketin çıkış noktası doğru bir şekilde tespit edilebilirse *kuvvet kullanma hakkı (jus ad bellum)* işletilebilir (Melzer, 2011: 6).

Siber ortam bir devletin kuvvet kullanımına varmayan hareketlere ilaveten ölümlü veya yaralanmalı sonuçlar doğurabilecek hareketler yapmasına olanak sağlayabilir. Ölüm, yaralanma veya maddi kayıplara sebep olan siber eylemler uluslararası hukuk açısından silahlı saldırı veya kuvvet kullanımı olarak değerlendirilebilir. ABD Siber Komutanlığı tarafından tanımlandığı şekliyle siber eylemler, siber casusluktan erişim operasyonlarına ve en son noktada ölüm veya maddi kayıplara sebep olan aktivitelere kadar yayılan geniş bir eylem spektrumu boyunca görülebilir.

Geniş eylem sürecine sahip olan siber ortam kendi kapasitesinin başlangıcı itibariyle siber suç veya casusluğa yönelik olsa da özellikle kritik altyapılara ilişkin saldırılarda ve müdahalelerde fiziksel bir zarara ilişkin saldırı türüne dönüşmektedir. Caydırıcılık amaçlı olan ve daha az gizliliğe sahip olan fiziksel sonuçlu bu tür saldırılarda savaş hukukuna ilişkin süreç klasik savaşa ilişkin uluslararası düzenlemelerde olduğu gibi sonuçlar doğurabilmektedir.¹³

Sonuç

Savaşların kaynakları ve biçimleri sahip olduğu öz dahilinde evrilmektedir. Çatışmaların sahip olduğu tehdit geniş bir alana hitap etmektedir. Kritik altyapı olarak adlandırdığımız her temel saldırı tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu temellerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler artık yetersiz kalmaktadır. Siber güvenlik kavramının sivrildiği uluslararası politikada terörizmin getirmiş olduğu zorluklar bu düzenlemelerin olgunlaşmasını zorlaştırmaktadır.

Şiddetin ve sahip olduğu sarmalın uluslararası hukuk açısından yok edilemeyeceği konusunda araştırmacılar ortak bir algıya sahip gözükmektedir. Savaş teknolojilerindeki gelişim ve siber suçlara ilişkin veriler kapalı kapılar arkasında kendisine gizlenecek bir karanlık her zaman bulabilmektedir. Özellikle son yıllardaki teorik düzey pratik alana katkı sağlayamamaktadır.

Uluslararası hukuk temel anlamda uluslararası aktörlerin ortak hareket etmesiyle bütünlük kazanabilir. Bu düzeyin merkezinde yer alan devletler varoluş sebeplerine ilişkin temel sorunlar hakkında dahi ortak tavır alamazken siber güvenlik gibi karmaşık boyutlarda daha da zorlanacaklardır. Bilişim suçları ve iç güvenliğe ilişkin tehditler daha da artış gösterecek ve uluslararası hukuk bu konuda geri planda kalacak gibi gözükmemektedir.

Siber uzaya artan bağımlılıkla birlikte devletlerin tartışma alanını aşır uluslararası örgütlerin de ilgisini çeken düzey devletlerin bu örgütler seviyesindeki cılız seslerini bizlere yansıtmaktadır. Devletlerin siber suçlara ilişkin yaklaşımları bir çıkar mücadelesinden öteye gidememektedir. Güç ve getirmiş olduğu algı özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında tercih edilen öncelik haline gelmiştir.

Uluslararası hukukun etkileşim boyutu açısından siber ağları tamamen güvenli hale getirmek ütopyik bir yaklaşım olarak kalmaktadır ve bu düzey devletleri siber tehditlere her geçen gün daha da açık hale getirmektedir. Siber alanda ortak hareket edebilmek güçlü aktörlerin biraraya gelmesiyle oluşturulacak bir düzey değildir. Olayların seyri bu konuda çok taraflıdır ve aktörleri de aşan yoğunluktadır. Bu yoğunluk oluşturulacak samimiyete bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

Extended Abstract

The question of whether war and violence can be eradicated has been at the centre of different studies after the First World War. The post-Cold War innovation brought new approaches to the nature of security, which had a significant impact on international relations literature.

In particular, the general change in the development of war technologies and intelligence structure has accelerated the approaches to the concept of cybersecurity and the change in the dimension of international relations. In recent years, the normative international relations approaches that have developed a different and unique perspective on international security have been blended with the theoretical plane of cybersecurity, and the concept of cybersecurity has increased in the international arena.

At the beginning of the study, the concept of cybersecurity in the field of international relations has evaluated in concrete events related to deterrence and application field. The process of the historical development of cyber events is mainly parallel to the increase in parameters related to cyber espionage and cyber warfare. The end of the

Cold War and the acceleration of the development of these parameters made it necessary to examine the concepts such as cyber terrorism, cyberwar and cybersecurity, which we have already emphasised, in interstate relations. While the direction of cyberwar continued at the same pace after the Cold War, the international impact of malware and cybercrime and the increase in incidents required cooperation between states.

Cybersecurity takes its place based on security, which is one of the working planes of international relations and makes a name for itself in the discussions of international law. Developments in cyberspace, where the interaction of international actors are increasing, increase its controversial dimension with each passing day. In the international system, where states are the main actors, awareness and involvement of cybercrime has become a threat to all individuals.

An environment in which cyber terrorism is supported by renders international law inadequate. The irregularity and confrontational dimension of the Cold War inherited some problematic issues. The deterrence-based approach has transformed the legal arrangements on cyber-attack and defense issues into need. The complexity and change in the global struggle are based on this transformation.

The establishment of common policies on international regulations and attack networks seems complicated in the short term, even when there is no common agreement on conventional and nuclear issues. It will be controversial which policy framework will be based and inclusive in policy areas, and the level of development of states and the historical process will reduce sincerity.

Except for the treaties, which are the primary sources that can be a source for cybersecurity in terms of international law. The main reasons for this were summarised in particular on the topics of cyber terrorism and cyber warfare. The main reason why the treaties come to the forefront in the regulations on cybersecurity is related to how responding to a problem encountered.

In cyberspace, crimes can be channelled anywhere and sometimes to any other place in the world without being dependent on a centre. At less than a second, light-speed interventions take place from one end of the world to the other. Despite the necessity of cooperation of states in the face of cyberattacks without borders, the lack of awareness on this issue is remarkable. The necessity of adapting international regulations to technological developments is another point that should be emphasized. Similar steps can be adopted to

cybersecurity, just as international law on the establishment of nuclear facilities and nuclear developments is being taken.

While arrangements regarding war and armed conflicts are made within international regulations, there is no certainty as to whether an armed response can be given in the approach to cyber-attacks. The steps taken at this point are limited to the regulations on the fight against cybercrime. However, states suffer serious grievances after cyber attacks.

Within the scope of this study, the initial determinations related to the historical transformation of cybersecurity in the international system are examined and some data on the international law dimension are presented. The confusion of cybercrime and the inadequacy of international law have been the subject of discussion in this study. Legal challenges and determinations of breaking the complex perception in cyberspace are among the other issues addressed. The treaties and international regulations on cybersecurity are also open to discussion in their own dimensions.

Kaynakça

Baylis, J.(2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5/18, 69-85.

Bayraktar, G. (2015). Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Bıçakçı, S. (2012). Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO'nun Yeniden Doğuşu, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9/34, 205-226.

Boyraz, M. (t.y.). NATO'nun Siber Güvenlik Politikası: Tarihsel Süreç ve Kırılma Noktaları, Research Turkey, Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi. Son güncelleme Eylül 14, 2016. <http://researchturkey.org/tr/natos-cyber-security-policy-the-historical-process-and-critical-junctures/>.

Cavelty, M.D. (2008). Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure The Information Age. New York: Routledge Publishing.

Clarke, R. A. ve Knake, R. K. (2011). Siber Savaş: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yeni Tehdit. Çev., Murat Erduran. İstanbul: İKÜ Yayınevi.

Commission of the European Communities, (2001). "Network and Information Security: Proposal for a European Policy Approach" Son güncelleme Şubat 14, 2016. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0298en01.pdf.

Chatterjee, B. B. (2014). *International Law and Cyber Warfare: An Agenda for Future Research*, Lancaster University Law School, Security Lancaster.

Chatterjee, B. B. *International Law and Cyber Warfare: An Agenda for Future Research*, Lancaster University Law School, Security Lancaster. Son güncelleme Nisan 7, 2017. [http://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/publications/international-law-and-cyber-warfare\(267aeb20-9ace-4f8d-b9ba-815d5af20339\).html](http://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/publications/international-law-and-cyber-warfare(267aeb20-9ace-4f8d-b9ba-815d5af20339).html)

Çakmak, Haydar Çakmak ve Katman, Filiz. “Siber Tehditlerin Uluslararası ve İç Hukuktaki Yeri”. *Suç, Terör ve Savaş Üçgeninde Siber Dünya*, ed. Haydar Çakmak ve Taner Altınok. Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2009.

Çifçi, H. (2012). *Her Yönüyle Siber Savaş*. Ankara: TÜBİTAK Bilim Kitapları.

Delibasis, D. (2008). *Information Warfare Operations within The Concept of Individual Self-Defence, Cyber Conflict and Global Politics*, ed. Athina Karatzogianni. London: Routledge Chapman Hall.

Durcan, E. (2015). *Siber Suçlarda Suçlunun karar Verme Süreci, Siber Suçlar: Tehditler, Farkındalık ve Mücadele*, ed. Fatih Tombul ve diğerleri. Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.

Erdağ, A.İ. (2010). *Bilişim Alanında Suçlar (Türk ve Alman Ceza Hukukunda)*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14/2, 275-303.

Hansen, L. ve Nissenbaum, H. (2009). *Digital Disaster, Cyber Security and The Copenhagen School*, *International Studies Quarterly*, Vol. 53, 1155-1175.

Hare, F. (2010). *The Cyber Threat to National Security: Why can't We Agree?*, *Conference on Cyber Conflict Proceedings*, ed. C. Czosseck ve K. Podins. Tallinn: CCD COE Publications.

Healey, J.ve Tothova Jordan, K. *NATO's Cyber Capabilities: Yesterday, Today and Tomorrow*, Atlantic Council Brent Scowcroft Center on International Security Issue Brief. Son güncelleme Eylül 10, 2014. https://www.files.ethz.ch/isn/183476/NATOs_Cyber_Capabilities.pdf.

Hoskins, A. ve O'Loughin, B. (2008). *The Internet as a Weapon of War? Radicalisation, Publics and Legitimacy*, Cyber

Conflict and Global Politics, ed. Athina Karatzogianni. London: Routledge Chapman Hall.

Keleştemur, A. (2015). Siber İstihbarat, İstanbul: Level Kitap.

Kurtdarcan, B. ve Mumcu,Ö. (2014). Geleceğin Savaşları ve Silahları: Yeni Silah Teknolojilerinin Silahlı Çatışmalar Hukuku Işığında İncelenmesi. Ankara: Umag Vakfı Yayınları.

Libicki, M. (2009). Cyber deterrence and Cyberwar. Santa Monica: Rand Corporation.

Melzer, Nils. (2011). Cyberwarfare and International Law, Ideas for Peace and Security UNIDIR Resources. Son güncelleme Ağustos 1, 2017, http://unidir.org/files/publications/pdfs/cyber_warfare-and-international-law-382.pdf.

Sandvik, K. B. (2012). Cyberwar as an Issue of International Law, Prio Policy Brief, Volume 4, 1-4.

Schalhoub, Z.K.ve Al Qasimi, S.L. (2010). Cyber Law and Cyber Security in Developing and Emerging Economies. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Schmitt, M. N. (2012).International Law in Cyberspace: The Koh Speech and Tallinn Manual Juxtaposed, Harvard International Law Journal, Vol. 54, 13-37.

Schmitt, M. N. ve Vihul, L. (2014). The Nature of International Law Cyber Norms, The Tallinn Papers, Paper No. 5, Special Expanded Issue.

Shaw, M. N. (2008). International Law, 6th Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Sönmezoğlu, F. (2000).Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Yayla, M. (2013). Uluslararası Hukukta Siber Saldırlara Karşı Kuvvet Kullanma, TBB Dergisi, Sayı 107, 199-220.

Yeşilyurt, H. (2015). Ulusal Güvenlik Perspektifinde Siber Güvenlik, Siber Suçlar: Tehditler, Farkındalık ve Mücadele, ed. Fatih Tombul ve diğerleri, Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.

Yılmaz, S. (2016). Savaş ve General. Son güncelleme Mayıs 16, 2016, <http://www.ulusal.com.tr/savas-ve-general-makale,5307.html>.

Yılmaz, S. ve Salcan, O. (2008). Siber Uzay'da Güvenlik ve Türkiye. İstanbul: Mileynyum Yayınları.

Zagare, F. C. ve Kligor, D. M. (2000). Perfect Deterrence. Cambridge: Cambridge University Press.

¹Bu çalışmanın teorik altyapısı ve kurgusu yazarın 12-13 Aralık 2016 tarihinde, V. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'nde sunduğu "*Russian Hegemony in The Black Sea As a Cyber Power; Data of 2015-2016 Cyber War*" adlı tebliğ ve "*Uluslararası İlişkiler Temelinde Siber Güvenlik: Mikro Siber İttifak Teorisi (Micro-CAT)*" adlı doktora çalışmasından derlenmiştir.

² Örnek olarak David Campbell uluslararası ilişkilerin geleneksel söylemlerine paralel bir şekilde ittifak ile güvenliğin devlet tarafından kullanılacak bir dizi araçla sağlanacağını savunmaktadır ve genel olarak bu anlayış kabul görmektedir. Fakat savunma ve dış politika arasındaki bağlantı farklı bir şekilde anlaşılabilir. Dış politikanın bir parçasını oluşturduğu güvenlik her şeyden önce siyasi düzeni oluşturan bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

³ Yapılan analizlerde sosyal medyanın ve siber kanallar vasıtasıyla oluşturulan haberleşme unsurlarının etkisiyle başta Arap Baharı olmak üzere birçok hareketin örgütlendiği tespit edilmiştir. Sosyal medya Tunus'ta devrim günlerinde yaygınlaşmış ve devrimden sonra da etkileri hissedilmeye başlanmıştır. Fakat Mısır'da Arap Baharı'ndan çok daha önce sosyal medya faaliyetleri organize olmada bir araç olarak kullanılmıştır.

⁴ 4 Haziran 1956'da Sovyetler Birliği üzerinde U-2'lerin ilk uçuşundan iki ay sonra bir keşif uydusu üretimi için operasyonel gerekçeler aranmaya başlanmıştır. Uydular görüntü elde etme, sinyal toplama, iletişim, erken ikaz ve diğer çeşitli istihbarat görevlerinin yerine getirilmesinde kullanılmıştır.

⁵ 1968 yılında Sovyet bilim adamları KGB'nin yardımları ile IBM'in o dönemdeki en güçlü modeli olan IBM System/360'ın bir benzerini yapmaya başlamıştır. Bu bilgisayar Ay'a ilk adım atılan projede kullanılmıştır.

⁶ Soğuk Savaş esnasında, Sovyetler Birliği'ne ait verilerin elde edilerek ABD'nin avantajlı hale gelmesine dair planlar dikkat çekicidir. CIA'nın o dönemki başkanı olan Bill Casey, KGB'nin verileri çalmasına izin verilmesini fakat çalınacak şeylere hatalar yerleştirilmesini planlamıştır. KGB ajanları hatalı verileri ülkelere götürmeye başlamış ve sistemsel sorunlar içine girmişlerdir.

⁷ Çin, ABD gibi 1990'lı yılların sonunda kalitatif askeri eksikliklerini giderme amacıyla siber savaş birlikleri kurmuştur. Çin son yıllarda uluslararası alandaki mücadelesini deniz kuvvetlerine ve siber savaş alanındaki kuvvetlerine kaydırmıştır.

⁸ DDoS saldırıları temel olarak iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunlardan birinde çok sayıda farklı kullanıcının sosyal medya, forum, chat gibi kanallar üzerinden organize olarak aynı anda bir sisteme erişmeye çalışması şeklinde olmaktadır. Diğerinde ise Botnet üyesi olan zombi makinelerin bilinçsizce sisteme erişimi şeklinde gerçekleşmektedir.

⁹ Siber uzayın sadece internetten ibaret olmadığını kavramak ilk başlarda zor gelebilmektedir. Ancak internet herkesin kolayca girebileceği, birbirine bağlı olan ağlardan oluşan açık ağıdır. İnternette bulunan, bu ağa bağlı herhangi bir cihazla iletişim kurmak mümkündür. Ancak siber uzay içerisinde internet ile birlikte internetten erişilemeyen, farklı ağlar da bulunmaktadır.

¹⁰ Bunlar; *farkındalık, sorumluluk, mukabele, ahlak, demokrasi, risk değerlendirmesi, güvenlik tasarımı ve gerçekleştirimi, güvenlik yönetimi ve yeniden değerlendirmedir*. BM kararlarının, farklı kıstaslarla gündeme getirmeye çalıştığı siber güvenlik çalışmalarında yaşanan temel sorunsal devletlerin alana bakış açısının ciddi derecede farklılık içermesidir. Tüm üye ülkeler açısından konunun ele alınışındaki ciddiyet aynı derecede ortak bir tavır alınışında gerekli potansiyele ulaşamamıştır.

¹¹ Bir siber suçun failini tespit edebilmek için öncelikle suçlunun yerini bulmak, yani saldırı kaynağının IP adresini tespit etmek gerekmektedir. Bunun için izlenen yöntem hedeften geriye doğru yönlendirici takip etmektir.

¹² Savaş hukuku incelenirken kuvvet kullanılmasının hukuka uygun olup olmadığı hususu ile silahlı kuvvet kullanılması sırasında seçilen hedef, araç ve yöntemlerin hukuka uygunluğu hususunun birbirinden ayrı incelenmesi ve düşünülmesi gerekmektedir. Siber saldırı durumunda devletlerin buna karşılık verme hakkı, kuvvete başvurma hakkına ilişkin (*jus ad bellum*) kuralların incelenmesini gerekli kılmaktadır.

¹³ Uluslararası hukukta meşru müdafaa haricinde kuvvet kullanmanın yasaklanması ile beraber *jus in bello*, haklı savaş teorisinden koparak kendine bağımsız bir alan kazandırmıştır. Bu bağımsız olma hali nedeniyle siber saldırıya ilişkin *jus in bello* kurallarını, *jus ad bellum* siber saldırı ilişkisine dair kurallardan farklı olarak ele almak gerekecektir.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

The Collapse of Multilateral Trade Negotiations in Cancún

Ayçe SEPLİ*

Received 21 November 2019
Revised 20 December 2019
Accepted 26 December 2019

Abstract

The Doha Round or the Doha Development Agenda (DDA), which was officially launched in 2001, is the very first trade round of the World Trade Organisation (WTO). Since developed and developing countries have different priorities and interests, the Doha Round has witnessed a series of deadlocks over ten years until the Bali Ministerial Conference in 2013. The first deadlock occurred at the Cancún Ministerial Conference in 2003. The primary points of dispute between developed and developing countries were agriculture and the so-called Singapore issues. This study investigates the Cancún Ministerial Conference as it is a remarkable example of how participant countries strive to secure their interests even at the expense of the collapse of the multilateral trade negotiations. In that regard, this study aims to examine the opposing negotiation behaviour has witnessed and determine how their insistence on different proposals lead to the failure of trade negotiations in Cancún. The primary argument of this study is that developing countries' common stance and the creation of so-called G-20 under the leadership of Brazil, along with India and China, prove the triumph of

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
aycesepli@ktu.edu.tr

these countries as they succeeded to block any agreement that disrupts their interests at the Cancún Ministerial Conference. Although the Cancún failure damages the Doha Round of multilateral trade negotiations, developing countries appreciate their coherent coalition strategies, which trigger the shift in the balance of power within the WTO in their favour.

Keywords: Trade Negotiations, the WTO, the Doha Round, Developing Countries, G-20

Cancún'da Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin Çöküşü

Öz

2003 yılında resmi olarak başlatılan Doha Turu ya da Doha Kalkınma Gündemi Müzakereleri, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde düzenlenen ilk çok taraflı ticaret müzakereleri turudur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin farklı öncelik ve çıkarlara sahip olması dolayısıyla Doha Turu, 2013 Bali Bakanlar Konferansı'na kadar, on yılı aşkın bir süre boyunca devam eden tıkanmalara sahne olmuştur. Doha Turu ticaret müzakerelerinde ilk tıkanıklık 2003 yılında gerçekleştirilen Cancún Bakanlar Konferansı'nda yaşanmıştır. Bu konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasının nedeni, tarım ve Singapur konularının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında temel anlaşmazlık noktaları olarak ortaya çıkmasıdır. Bu çalışmada Cancún Bakanlar Konferansı'nın incelenme nedeni, bu konferansın, katılımcı ülkelerin ticaret müzakerelerinin başarısız olması pahasına da olsa kendi çıkarlarını koruma konusundaki tutumlarını sürdürmeleri bakımından önemli bir örnek sunmasıdır. Bu bağlamda, bu çalışmada amaçlanan, söz konusu ülkelerin çatışan müzakere tutumlarını incelemek ve bu ülkelerin farklı öneriler üzerinde sürdürdükleri ısrar ve kararlılığın Cancún'da gerçekleştirilen ticaret müzakerelerinin başarısız olmasına nasıl etki ettiğini tespit etmektir. Bu çalışmanın ana argümanı, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları zorluklar karşısında ortak bir duruş benimsemelerinin ve G-20 koalisyonunu oluşturmalarının onların Cancún Bakanlar Konferansı'ndaki zaferlerini gösterir nitelikte olduğudur. Brezilya liderliğinde, Çin ve Hindistan'ın da desteğiyle, kurulan G-20 gelişmekte olan ülkelere kendi çıkarlarına ters düşen herhangi bir anlaşmayı engelleyebilme olanağı tanımıştır. Cancún'da gerçekleşen tıkanıklık her ne kadar Doha Turu çok taraflı ticaret müzakerelerine zarar verse de, gelişmekte olan ülkelerin başarılı koalisyon stratejileri DTÖ içerisindeki güç dengesini kendileri lehine çevirmeyi başardıklarının bir göstergesi niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Ticaret Müzakereleri, DTÖ, Doha Turu, Gelişmekte Olan Ülkeler, G-20

Introduction

The very first trade round under the auspices of the World Trade Organisation (WTO)¹, the Doha Round or Doha Development Agenda (DDA) was officially initiated in 2001. The primary objectives of the Doha Round were the achievement of the well-functioning international trade system, the decrease in subsidies and domestic supports in the agriculture sector, and the reduction of trade barriers for agricultural and non-agricultural products. As the Doha Round embraced wide-ranging objectives, there have been highly controversial discussions during ministerial meetings of the Doha Round. The first major breakdown of the Doha Round happened at the Cancún Ministerial Conference in 2003 and a series of deadlocks have followed until the breakthrough ultimately achieved in 2013 Bali Ministerial Conference².

In this regard, this study investigates the collapse in the multilateral trade negotiations at the Cancún Ministerial Conference of the Doha Round. The Cancún Ministerial Conference is a notable example of how countries strive to affect the negotiation process to maintain and enhance their vested interests, even at the expense of the deadlock of trade talks. During the Cancún Ministerial Conference, developing countries promote the reduction in domestic supports and subsidies for agricultural products in developed countries, privileged access to developed country markets and the Special and Differential (S&D) treatment for themselves. However, for developed countries, especially for the European Union (EU) and the United States of America (US), the situation seems quite different. Although both the EU and the US devote themselves to liberalist role, they also embrace protectionist measures in their domestic markets, particularly in the agriculture sector. As Economic and Political Weekly ([EPW], 2003: 3528) indicates, some developed countries, including the US and the EU, spend nearly a billion dollars on subsidies per day and implement several protectionist precautions to secure their farmers against price fluctuations. Since domestic liberalisation does not have sufficient supporters due to the

implemented protectionist policies both in the EU and the US, they push the Singapore issues³ to the negotiation table. It is evident that, though the development discourse is positioned at the centre of the Doha Round, the EU and the US destroy the trade negotiations by only paying attention to their interest.

The primary aims of this study are, therefore, to critically analyse the opposing behaviour of developing and developed countries, in particular, the EU and the US, and show how their insistence on different proposals to conduct the markets led to the breakdown of trade talks at the Cancún Ministerial Conference. The main argument of this study is that Cancún Ministerial of the Doha Round displays that coherent coalition strategies of developing countries to express their concerns as a response to the difficulties that they encounter enhances their negotiation strength despite the pressures from developed countries, especially the EU and the US. The coalition strategies and the determination of developing countries also lead to the change in the balance of power in the WTO as they succeed to prevent the ratification of any agreement against their vested interests. This study is divided into four sections, including this introductory section. The second section gives a brief overview of the Doha Round. In the third section, it is strived to assess the negotiation behaviour of participant countries and the reasons for the collapse of the Cancún Ministerial by examining its preliminary process, so-called Singapore issues, developing country coalitions, agricultural stalemate, and the closure of Cancún Ministerial Conference. Finally, the conclusion briefly summarises the main arguments and findings of the study.

1. The Background of the Doha Round

During the first five rounds of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), the fundamental aim was to decrease tariffs to market access. Then, the 'non-tariff barriers' to market access and 'trade-related aspects' of the domestic economic policies were also included in the agenda of the 6th and 7th GATT Rounds. The last round of the GATT, the Uruguay Round, dealt with the 'resource-intensive' and 'intrusive' trade policy arrangements (Koopmann, 2005: 235). Indeed, the Uruguay Round pushed a wide number of trade agreements, including not only on agriculture, textiles and clothing but also on services, trade-related aspects of intellectual property rights and

investment measures (Narlikar and Wilkinson, 2004: 454). In terms of minimising existing imbalances in the GATT, the inclusion of agreements on agriculture, textile and clothing can be regarded as an improvement. However, the containment of agreements on services, intellectual property rights and investment measures generates new instabilities.

As the WTO, which was established in 1995, is the successor to the GATT, it has embraced the unresolved matters of the Uruguay Round. Therefore, the reactions of developing states and anti-globalisation movements exacerbated during the conference and resulted in the collapse of the WTO Ministerial in Seattle in 1999 (Hay, 2007: 27; Narlikar and Wilkinson, 2004: 455). Following the breakdown of the Seattle Ministerial Conference, the WTO launched the Doha Round in Doha, Qatar, 2001. The Doha Round is the first round of trade negotiations under the umbrella of the WTO, and the adjusted target date for the conclusion of the Round was 2005 (Narlikar and Priyadarshi, 2014: 1052).

Placing the discourse of ‘development’ at the core of the Doha Round was promoted by the developing powers, particularly Brazil and India since they believed the requirement of voicing ‘anti-development’ problems and market access for developing country products (Ahnliid and Elgström, 2014: 81). It is worth to mention here that compared to Brazil and India, which have displayed their involvement in both the GATT and the WTO, China pursued relatively less active strategies as it became a member of the WTO in 2001 (Narlikar, 2010: 719). Furthermore, the EU demonstrated its attempts to promote the discourse of ‘development round’ to create a good partnership with developing countries (Van den Hoven cited in Ahnliid and Elgström, 2014: 79). However, the US stated that the usage of the development discourse was uncertain.

The main subjects that have been discussed during the Doha Round are the diminution of agricultural support and export subsidies and the enhancement of market access for agricultural and non-agricultural products such as industrial goods and services (Gomes Pereira, Teixeira and Raszap-Skorbiansky, 2010: 256). As countries have encountered the highest levels of barriers mostly in the agriculture sector (EPW, 2003: 3528), agriculture predominantly framed the substance and the route of the Doha Round negotiations (Hay, 2007: 28). However, embracement of far-reaching objectives gave a space

to extend the negotiations to the so-called Singapore issues, which are competition, investment, government procurement and trade facilitation (Narlikar and Priyadarshi, 2014: 1052).

The Doha Round, therefore, has witnessed the clashing interests of participant countries. Although the breakthrough eventually reached at the Bali Ministerial of the Doha Round in 2013, the different preferences of member states have engendered the deadlock of the Doha Round over a decade. As Andersson (2012: 191) indicates, different interests of countries in the Doha Round stems from the interaction between their domestic and international policies, norms and beliefs. In this respect, this study examines the very first deadlock of the Doha Round at Cancún. It argues that at the Cancún Ministerial, the emergence of developing country coalitions, particularly the formation of the G-20⁴, including Argentina, Bolivia, Brazil, Chile, China, Colombia, Costa Rica, Cuba, Ecuador, El Salvador, Guatemala, India, Mexico, Pakistan, Paraguay, Peru, the Philippines, South Africa, Thailand Venezuela (Catholic Agency for Overseas Development [CAFOD]), 2003), narrowed the capability of the US and the EU to rotate international trade arrangements with respect to their domestic interests. Hence, the Cancún Ministerial is an excellent illustration of how countries endeavour to manage international trade negotiations in terms of their national policy priorities and how the determination of those countries to maintain their firm stance leads to the collapse of negotiations.

2. The Collapse of the Ministerial Conference in Cancún

The Cancún Ministerial Conference of the Doha Round was held in Cancún, Mexico, during 10-14 September 2003. Throughout the Conference, five negotiation groups were established for agriculture, non-agricultural market access (NAMA), development, the Singapore Issues and other issues, and five ministers were allocated as facilitators of these groups to pave the way for trade talks (Biores, 2003). Following the unrecorded and opaque discussions of negotiation groups and bilateral sessions, Conference Chair, Mexican Foreign Minister, Luis Ernesto Derbez published a revised draft of Ministerial text on 13 September. With the publication of the revised draft, the agriculture and the Singapore issues emerged as the most

controversial domains between developing and developed countries. As a result of protracted disputes, primarily over these domains, trade negotiations at Cancún were ended with the collapse.

There is no doubt that there are several factors that caused the failure of the Cancun Ministerial Conference. However, this section primarily analyses how the varying interests of the WTO member states lead to the breakdown of trade talks in Cancún. In that regard, this section primarily examines the process leading up to the Cancún Ministerial, discussions about Singapore Issues, the formation of developing country coalitions throughout the Conference, the stalemate on agriculture and the closing session of the Conference in terms of the different priorities of participating countries.

a) The Process Leading up to the Cancún Ministerial Conference

In the run-up to the Cancún Ministerial, there were several problems such as the existence of informal small group meetings, which also called as ‘Green Room’ meetings, and the methods of specifying the negotiating agenda (Narlikar, 2004, pp.420-425). Indeed, the preliminary process of the Cancún Ministerial was less clear compared to those of the Seattle and the Doha (Jawara and Kwa, 2004). The draft text of the Cancún Ministerial (see WTO, 2013), which was released shortly before the Ministerial, on 24th August, predominantly promoted the positions of the EU and the US. Although there was substantial opposition of developing countries against the draft text, it was indicated that any adjustment of it would not be possible (Jawara and Kwa, 2004).

Moreover, the Doha Ministerial Declaration included the agreement to revisit the implementation of Uruguay Round subjects. These subjects cover the technology transfer, investigation of the relationship between trade, debt and finance, the technical collaboration and assistance, and the pledges to consolidate the S&D treatments in return for the agreement to discuss the modalities of Singapore Issues (Narlikar and Wilkinson, 2004: 455). The Cancún Ministerial, therefore, has witnessed the antagonism between the industrial countries that strived to negotiate the Singapore issues and developing countries that targeted to access the agriculture

markets of developed countries and the extension of S&D treatment.

b) Singapore Issues

The draft Cancún Ministerial text indicated that the ‘explicit consensus’ is required for the negotiations of modalities on Singapore issues, which are investment, competition and transparency in government procurement and trade facilitation (WTO, 2003). As the explicit consensus could not be reached to launch negotiations on Singapore issues before the Cancún Ministerial Conference, the draft text was revised. The revised text contained two options: the first was to begin negotiations directly, and the second was to analyse and illuminate the issues before starting negotiations. However, the appendixes of the text heavily favoured to start negotiations in compliance with the interests of the developed countries (Narlikar and Wilkinson, 2004: 449).

Furthermore, as there was not any standard definition of the explicit consensus, it was interpreted in terms of each country’s perception (Narlikar and Wilkinson, 2004: 450). Developing countries strived to clarify Singapore issues rather than commence negotiations. Indeed, the opposition of developing countries to negotiate Singapore issues was due to their desire to maintain control of their primary industrial sectors (BBC, 2003). Nevertheless, the US wanted to start negotiations on government procurement and trade facilitation immediately and offered a sustained study process on investment and competition while the EU opted to negotiate the four issues simultaneously (Jawara and Kwa, 2004). During the Doha Round, the EU mostly suggested negotiating Singapore Issues and NAMA to get privileges from trading partners in other areas. Thus, the EU desired to balance the antagonism towards the compromises in the agriculture sector (Young, 2010: 136). For this reason, it was not surprising that the negotiations during the Cancún Ministerial were highly contentious. Developed countries sought to benefit from the complication of the ‘explicit consensus’ and thrust the Singapore issues into the negotiation table whereas developing countries resisted to the involvement of these issues in the negotiation agenda by emphasising that the consensus was not achieved yet.

c) Developing Country Coalitions

In the run-up of the Cancún Ministerial Conference, developing countries were in doubt about US's and the EU's manoeuvres and feared that their interests would be jeopardized. These concerns of the developing countries caused the formation of several coalitions such as the Core Group opposed to the Singapore Issues, the alliance on Strategic Products (SP) and Special Safeguard Mechanism (SSM) to promote a particular treatment for specific products, and the G-20 on agriculture (Narlikar and Tussie, 2004: 950). Moreover, there were other groupings of developing countries that were the Group of Four West and Central African countries on cotton, the Least Developing Countries (LCDs), African-Caribbean-Pacific (ACP) and the African Union (AU). Indeed, the aggregation of LCDs, ACP and the AU was called as the G-90 (Jawara and Kwa, 2004).

In this conjuncture, this study contends that the launch of the G-20, under the leadership of Brazil, along with India and China (BIC), is the most remarkable hallmark of the Cancún Ministerial Conference as it demonstrates the strength and unification of the developing countries despite the bilateral pressures from the EU and the US. Indeed, the formation of the G-20 is a response to the bilateral US-EU deal on the framework of modalities in agricultural talks, in August 2003, which ignored the interests of developing countries (Narlikar and Wilkinson, 2004: 456). Therefore, the emergence of the G-20 as a relatively coherent bloc in negotiations, which combines the developing world's largest and smallest economies in the same platform, has transformed the power politics within the WTO.

d) The Stalemate on Agriculture

In both the EU and the US there has been a defensive attitude about their agricultural policies and inadequate leverage for the domestic liberalisation since both countries provide sizeable assistance to their agricultural sector (Young, 2010: 131). Therefore, the joint US-EU Proposal on the agricultural modalities was a 'blended formula' that contained a varied level of tariff reduction for different tariff groups. The proposal indicated that the export subsidies for particular products for developing countries would be eliminated while

those for remained products would be reduced (Mori, 2004: 402). However, there was not any mention to an end date for export subsidies (Jawara and Kwa, 2004). The Proposal also stated that trade-distorting domestic support should be decreased. According to developed countries, the implementation of S&D treatment to competitive developing countries was unfair as they differentiate from the least developed countries (Mori, 2004: 402). Therefore, these developing countries were asked to accept an 'ambitious formula' for tariff reduction without informed in detail about the subsidy cuts in the developed countries (Jawara and Kwa, 2004).

By contrast, the agenda of the G-20 included the phasing out of subsidies for significant products for developing countries in a given period and the improvement of the S&D treatment and protection of 'non-trade' interests of the least developed states (Narlikar and Wilkinson, 2004: 456). Indeed, the G-20 countries claimed that market access should be extended immediately without asking reciprocal compromises to them. They also asked for a cut of internal supports in developed countries and a less sharp decrease in tariffs for themselves (Jawara and Kwa, 2004). As developing countries have an enormous potential for agriculture, they would achieve more significant gains by reducing barriers in agriculture (Gomes Pereira, Teixeira and Raszap-Skorbiansky, 2010: 257). It is clear that the proposals of the G-20 targeted to achieve reform in agriculture to enhance just and 'market-oriented' trade regime (Efstathopoulos, 2012: 273) and compelled developed countries to carry out greater liberalisation than they compromised.

e) The Closure of the Cancún Ministerial Conference

On the penultimate day of the Cancún, September 13th, Chairman Derbez declared the revised draft of the Cancún Ministerial Declaration, which was disregardful of the developing country interests in many areas. Despite the vigorous opposition from developing countries, the revised draft proposed to begin negotiations on three of the Singapore issues and a study process on the fourth issue, which is competition. Likewise, concerning agriculture, the text overwhelmingly

favoured the stance of the EU-US joint proposal. Indeed, the text recommended lethargic cuts in subsidies of the EU and US whereas immensely ambitious cuts in developing country tariffs (Jawara and Kwa, 2004). Therefore, the developing countries were disappointed as their interests were not taken into account.

As a result, during the last night of the Ministerial Conference, two informal green room meetings were held on Singapore issues, in which BIC participated along with the US, the EU, and some other developed and developing countries. As the consensus could not be achieved over Singapore Issues, Pascal Lamy, the EU Trade Commissioner, proposed to discharge two or three of them, which are investment, competition and government procurement in return for negotiations on trade facilitation (Jawara and Kwa, 2004). It is worth indicating here that some sources state that the EU offered to extract merely two of the Singapore issues, which are investment and competition (Biores, 2003; Bridges Daily Updates (BDU), 2003; CAFOD, 2003). Moreover, the G-90 countries articulated their opposition to negotiating any of the Singapore issues while the countries like Korea and Japan indicated their constancy on negotiating all these issues (BDU, 2003).

As the focal point of the talks moved from agriculture to the so-called Singapore Issues at the very last hours of the Ministerial (Mori, 2004: 394), Chairman Derbez suddenly decided to end meetings earlier. The unexpected decision of the Derbez led to the closure of the Cancún Ministerial Conference without a consensus on any of the items on its agenda. In that regard, a considerable number of observers perceived the Singapore issues as a hindrance to the Cancún deal. However, it is also worth recalling that even if the Singapore issues were sorted out, the consensus on agricultural pledges would still be compelling to agree (Muralidharan, 2005: 5451; Mori, 2004: 410).

According to CAFOD (2003: 3), the breakdown of the Cancún Ministerial was a drawback for the negotiations, however, “no deal was better than a bad deal, and a bad deal was what on offer in the 13 September draft text”. As the revised draft declaration does not represent the stance of all WTO members as indicated during the Ministerial Conference, it can be argued that the positions of developed countries, particularly

the US and the EU, were backed while those of developing countries were overlooked. For this reason, trade talks in Cancún failed amidst severe divergences between developed and developing nations (BBC, 2003), particularly in the area of agriculture and the Singapore issues. In this regard, the developing country coalitions, particularly the G20, and their resistance to the pressures as unity proved that they no longer surrender to the proposals of the US and the EU especially on subjects that are essential to them.

Conclusion

As many countries admitted that there is a growing need to mention the 'development deficit' and the 'capacity constraints' of the WTO, which restrict the advantages of the market access and the WTO agreements (Hoekman and Kostecki cited in Hoekman, 2014: 242), the very first trade round of the WTO was labelled as 'Doha Development Agenda'. Nevertheless, developed countries were mainly neglectful of the developing country interests during the Doha Round, and thereby, the Doha Round was in a stalemate over ten years. In that regard, this study sets out to determine how member states have acted at the Cancún Ministerial Conference to retain and improve their vested interests in the domestic and international markets.

Since the very beginning of the Cancún Ministerial Conference, the developed states, particularly the US and the EU, tried to push their concerns, mainly in the area of agriculture and the Singapore issues, to the agenda of the negotiations due to the desire to protect their domestic farmers. Therefore, developing countries formed the G-20 and voiced their collective stance on agriculture against the practices of developed countries. Moreover, the group of G-90 also expressed the opposition to the commencement of negotiations on Singapore issues on behalf of developing countries. Nevertheless, despite all efforts of developing countries, the revised draft text of the Cancún Ministerial, which was released on the penultimate day of the Conference, mostly reflected the preferences of the US and the EU. As the divergence over Singapore issues exacerbated following the publication of the revised draft, Chairman Derbez decided to end the conference earlier than planned.

During the last hours of the Ministerial Conference, although the EU exhibited a moderate attitude to achieve a deal with developing countries, the demands of the US from developing countries were more than what these countries were able to commit. In that regard, this study reveals that although the collapse of negotiations in Cancún damaged the Doha Round, developing countries' robust unification empowered them to resist the several pressures of the developed countries. Moreover, coherent coalition strategies of the developing powers shifted the balance of power within the WTO by obstructing any inappropriate agreement in terms of their interests.

References

Ahnlid, A. and Elgström, O. (2014). Challenging the European Union: the rising powers and the USA in the Doha Round. *Contemporary Politics*, 20 (1), 77-89.

Andersson, E. (2012). Who Needs Effective Doha Negotiations, and Why?. *International Negotiation*, 17, 189-209.

BBC News (2003). World trade talks collapse[Online], 15th September. Available from: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/3108460.stm>

Biores (2003). World Trade Talks Collapse in Cancun [Online]. Available from: <http://www.ictsd.org/bridges-news/biores/news/world-trade-talks-collapse-in-cancun>

Bridges Daily Updates (2003). Cancun Collapse: Where There's No Will There's No Way [Online]. Available from: <http://www.ictsd.org/bridges-news/bridges/news/bridges-daily-update-6-cancun-collapse-where-theres-no-will-theres-no-way>

Catholic Agency for Overseas Development (2003). The Cancun WTO Ministerial Meeting, September 2003 What Happened? What does it mean for Development?. TD/TC/CSO/RD (2003)6 [Online]. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. Available from: <http://www.oecd.org/tad/xcred/16686227.pdf>

Economic and Political Weekly (2003). India's Negotiating Strategy for Cancun, 38 (34), 3528-3529.

Efstathopoulos, C. (2012). Leadership in the WTO: Brazil, India and the Doha development agenda. *Cambridge Review of International Affairs*, 25 (2), 269-293.

Gomes Pereira, M.W., Teixeira, E.C. and Raszap-Skorbiansky, S. (2010). Impacts of the Doha Round on Brazilian, Chinese and Indian agribusiness. *China Economic Review*, 21, 256-271.

Hay, C. (2007). Keynote Article: What Doesn't Kill You Can Only Make You Stronger: The Doha Development Round, the Services Directive and the EU's Conception of Competitiveness*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 45, 25-43.

Hoekman, B. (2014). Sustaining multilateral trade cooperation in a multipolar world economy. *The Review of International Organizations*, 9, 241-260.

Jawara, F. and Kwa, A. (2004). Behind the scenes at the WTO: the real world of international trade negotiations the lessons of Cancun. Updated Edition. London; New York, Zed Books.

Koopmann, G. (2005). Doha Development Round Perspectives. *Intereconomics*, 40 (4), 235-240.

Mori, K. (2004). The Cancun Breakdown and the WTO's Doha Development Agenda in Global Governance. *International Politics*, 41, 394-414.

Muralidharan, S. (2005). Development Deficit Agenda of Doha Round. *Economic and Political Weekly*, 40 (52), 5450-5453.

Narlikar, A. (2004). The ministerial process and power dynamics in the World Trade Organization: understanding failure from Seattle to Cancún. *New Political Economy*, 9 (3), 413-428.

Narlikar, A. (2010). New powers in the club: the challenges of global trade governance. *International Affairs*, 86 (3), 717-728.

Narlikar, A. and Priyadarshi, S. (2014). Empowering the poor? The successes and limitations of the Bali Package for Idcs. *Third World Quarterly*, 35(6), 1051-1065.

Narlikar, A. and Tussie, D. (2004). The G20 at the Cancun Ministerial: Developing Countries and Their Evolving Coalitions in the WTO. *World Economy*, 27 (7), 947-966.

Narlikar, A. and Wilkinson, R. (2004). Collapse at the WTO: a Cancun Post-Mortem. *Third World Quarterly*, 25 (3), 447-460.

Wilkinson, R. (2014). *What's Wrong with the WTO and How to Fix it*. Cambridge, UK; Malden, USA: Polity Press.

WTO (2003) Cover Letter of the draft Cancun Ministerial Text [online], 31 Agust. Available from: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mino03_e/draft_decl_covletter_e.htm

Young, A. R. (2010) "Transatlantic intransigence in the Doha Round: domestic politics and the difficulty of compromise". In Narlikar, A. (ed.) *Deadlocks in Multilateral Negotiations: Causes and Solutions*. Cambridge University Press, Cambridge. 123-141.

¹The WTO was established in 1995 and replaced the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), which was the main instrument for managing international trade in the post-war years.

²The Bali Ministerial is the 9th Ministerial Conference of the WTO that was held in 2013, Bali, Indonesia. Bali Ministerial Conference witnessed the participating countries willingness to compromise as the "small packages of measures" was accepted (see, Wilkinson, 2014).

³The so-called four Singapore Issues are relationship between trade and investment, interaction between trade and competition policy, transparency in government procurement and trade facilitation (see, WTO, 2003).

⁴Throughout the Ministerial, El Salvador left the group whereas Egypt, Nigeria and Indonesia participated, and formed the coalition of G-22. As different sources have mentioned the group differently such as G-20, G-21 or G-22, in this study, the term 'G-20' will refer to this group to provide cohesion.

Siyaset Bilimi
ve Uluslararası
İlişkiler
Kongresi

4.

4th

Politics and
International
Relations
Congress

Department of
International
Relations

Uluslararası
İlişkiler Bölümü

10 - 11 Eylül - September 2020

Trabzon - Türkiye - Turkey

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İran'ın Nükleer Enerji Programı'nın Sınırlandırılmasına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı (2015) ve İran-Rusya İlişkileri

Nurhan HACIOĞLU*

Received 07 October 2019
Revised 09 December 2019
Accepted 23 December 2019

Öz

11 Eylül sonrası İran'ın nükleer enerji programı uluslararası bir krize dönüşmüştür. Ancak İran, uluslararası kamuoyunda kendisine yönelik baskılara rağmen nükleer enerji programından vazgeçmemiştir. 2000'li yılların başlarından itibaren ortaya çıkan bu kriz Rusya İran ilişkilerinde olumsuz bir etkiye neden olmamıştır. Rusya İran'a nükleer programını geliştirmesi için yaptığı yardımlara devam etmiştir. 2015 yılında P5+1 ülkeleri ve İran arasında imzalanan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (KOEP) temel noktalarından biri İran'ın nükleer enerji gelişimini on yıllık bir süre için sınırlandırmış olmasıdır. Ancak İran on yılın sonunda kendisine yönelik yaptırım ve ambargolardan kurtulmuş bir ülke olarak Rusya'ya özellikle enerji ve gaz ihracı noktasında bölgesel bir rakip olabilecektir. Bu bağlamda çalışmanın odak noktası, bütün bunlar göz önünde bulundurularak iki ülkenin KOEP sonrası iyi ilişkilerinde değişme olup olmayacağını analiz etmektir. Çalışma belli sorulara cevap aramaktadır: Rusya KOEP'e nasıl bakmaktadır? Rusya neden kendisine rakip olabilecek

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nurhanhacioglu@icloud.com

bir İran'ı göze almaktadır? 2015 sonrası dönemde Rusya-İran ilişkilerinde değişiklik olmuş mudur? Ortaya çıkan sonuçlara göre KOEP'in Rusya-İran ilişkilerine herhangi bir olumsuz etkisi olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Rusya, Kapsamlı Ortak Eylem Planı, Nükleer Enerji, NPT

Joint Comprehensive Plan of Action (2015) on Restricting Iran's Nuclear Program and Russia-Iran Relations Century

Abstract

After 11 September, Iran's nuclear energy program turned into an international crisis. However, Iran did not give up its nuclear energy program despite the pressure on it in the world public opinion. This crisis, which occurred in the early 2000s, did not cause a negative impact on relations between Iran and Russia. Russia continued to help Iran to develop its nuclear program. One of the main points of the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) signed between P5 + 1 countries and Iran in 2015 is that Iran limited its nuclear energy development for ten years. However, Iran could be a regional rival for Russia, especially in terms of energy and gas exports, after a decade. In this context, the focus of the study is to analyse whether there was any change in the good relations between the two countries after JCPOA. The study seeks answers to specific questions: How does Russia look at JCPOA? Why does Russia stand for a rival Iran? Are there any changes in the relations between Russia and Iran in the post-2015 period? According to the results, JCPOA did not have any negative effect on Russia-Iran relations.

Keywords: Iran, Russia, Joint Comprehensive Plan of Action, Nuclear Energy, NPT

Giriş

Günümüzde nükleer enerji devletlerin gelişimlerini tamamlamaları için olmazsa olmaz bir etken haline dönüşmüştür. Bu bakımdan nükleer kapasiteye sahip olmak, hem askeri caydırıcılık açısından hem de enerji alanındaki gelişme açısından ülkelerin arzu ettiği bir ideal haline gelmiştir. 1957 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yapmış olduğu "Atomun Sivil Kullanımına Dair İşbirliği Anlaşması" ile

nükleer güç elde eden İran, 1979 İslam Devrimi sonrasında nükleer enerjiye yönelik programlarından vazgeçmişse de Irak Savaşı sırasında uluslararası yalnızlıkla karşı karşıya kalmış ve 1987 yılı itibarıyla nükleer programlarına dönme kararı almıştır. 1979 Devrimi sonrası dönemde Batı ile ilişkilerinin kötüye gitmesi sebebiyle bu dönemde nükleer enerji kapsamında özellikle Rusya ve Çin ile yakınlaşmıştır. Bu durum Batı tarafından endişe ile karşılanmıştır. 2000'li yılların başlarında İran'ın nükleer programının uluslararası bir krize dönüşmesiyle birlikte İran'a yönelik uygulanan ambargo ve baskılar artmıştır. Uygulanan yaptırımlar dolayısıyla İran ihracatının büyük bir bölümünü oluşturan enerji ve doğal gaz sektöründe durgunluk oluşmuştur. İran'ın nükleer gelişim amacının barışçıl olmadığı Batılı devletlerce ısrarla dile getirilmiştir. Bu yüzden uluslararası kamuoyunda İran'ın nükleer enerji programını kısıtlamaya yönelik girişimler gündeme gelmiştir. Esasında İran 1970 yılında yürürlüğe giren 1968 yılında akdedilen The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons'a (NPT) üyedir. Ancak İran'ın bu anlaşmayı zedeleyecek girişimlerinin olduğu düşüncesi ile 2003 yılında bir ek protokol imzalanmıştır. 2015 yılında ise P5+1 ülkeleri (BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimi üyesi: ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Almanya ile İran arasında Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) imzalanmıştır. İran bu anlaşma ile nükleer gelişimini on yıl süreyle kısıtlamayı kabul etmiştir.

1988 sonrası İran'ın en büyük destekçilerinden olan Rusya, İran ile bölgesel ortak çıkarlar nedeniyle nükleer enerji konusunda da İran'ın en büyük destekçisi konumundadır. Bu noktada iki ülkenin kırk yıla yakın bir enerji işbirliği göze çarpmaktadır. İran'da nükleer reaktörlerin kurulumu ve nükleer enerji konusunda eğitim gibi konularda Rusya'nın büyük desteği mevcuttur. Rusya aynı zamanda İran'ın nükleer enerji programının uluslararası bir krize dönüşmesinden sonra İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar doğrultusunda kullanması noktasında katkıda bulunmaktadır. Bu noktada Rusya'nın KOEP'de taraf ülkelerden biri olduğu görülmektedir.

KOEP'in temel noktalarından biri İran'ın nükleer enerji gelişimini on yıllık bir süre için sınırlandırmış olmasıdır. Ancak İran on yılın sonunda kendisine yönelik yaptırım ve ambargolardan da kurtulmuş bir ülke olarak Rusya'ya özellikle enerji ve gaz ihracı noktasında bölgesel bir rakip olabilecektir. Bu noktada çalışmanın odak noktası, bütün bunlar göz önünde bulundurularak iki ülkenin KOEP sonrası iyi ilişkilerinde değişme olup olmayacağını analiz etmektir. Bu çerçevede çalışmada şu sorulara cevap aramaktadır: Rusya KOEP'e nasıl bakmaktadır? Rusya neden kendisine rakip olabilecek bir İran'ı

göze almaktadır? 2015 sonrası dönemde Rusya-İran ilişkilerinde değişiklik olmuş mudur?

1) İran'ın Nükleer Enerji Politikası

Nükleer silahlar Soğuk Savaş döneminde bir askeri çatışmada hiç kullanılmamış olmalarına rağmen stratejik bir öneme sahiptirler. Ancak Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte nükleer silahlar bu önemini kısmen yitirmişlerdir. Nükleer silahların uluslararası politikada tekrar önem kazanması 11 Eylül saldırıları sonrasında olmuştur. Bu bağlamda 11 Eylül saldırılarının uluslararası terörizm kapsamında değerlendirilmesi nükleer silahların uluslararası politikadaki önemini tekrar artırmıştır.

Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bugün de nükleer silahların sahada kullanılmadığı ancak uluslararası müzakerelerde tarafların elini güçlendirecek bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna paralel olarak İran da temelde nükleer kapasite ile bölgesel ve uluslararası aktörlere karşı bir üstünlük elde etmeyi, kendisine yapılabilecek olası bir müdahaleyi engellemeyi ve gücünü konsolide etmeyi amaçlamaktadır. İran'ın nükleer kapasiteye yönelik bu temel amaçları yıllar içinde bir değişiklik göstermeden günümüze kadar gelmiştir. Ancak İran'ın ihtiyacından fazla nükleer enerji üretmeye yönelik politikaları özellikle Batı tarafından endişe ile karşılanmaktadır (Özbay, 2006).

İran'ın iç politikada, kitleleri bir arada tutabilmek için nükleer enerjiyi söylem olarak kullandığı görülmektedir. Nükleer milliyetçilik olarak adlandırılan bu durum çerçevesinde, resmi yayın organları aracılığıyla önce kampanyalar daha sonra ise mitingler gerçekleştirilmiştir. Düzenlenen kampanya ve mitinglerde özellikle nükleer enerji ile İran kimliği ve İran'ın bölgesel ve küresel gücü özdeşleştirilme yoluna gidilmiş ve bu mitinglerin bazıları dini günlerde düzenlenerek toplumsal destek artırılmak istenmiştir (Sarıkaya, 2007). İran hükümeti bu sayede nükleer programını iç siyasette meşru bir zemine oturtmuştur.

İran önemli dış politika kararlarını genellikle konsensüsle almaktadır. Nükleer enerji politikası için İran'ın beş farklı perspektifinin olduğu görülmektedir. Bunlar: ideoloji, tehdit algıları, organizasyonel zorunluluk, ulusal gurur ve geçmiş deneyimlerdir (Köse, 2008: 14). Bu bağlamda ABD'yi tehdit olarak algılayan İran, bölgede ABD'ye karşı caydırıcı bir güç olarak nükleer kapasitesini arttırmak istemektedir. Ayrıca İran'ın nükleer enerjiye yönelik eğitim veren üniversite ve enstitülerinin bulunması ülkenin nükleer politikalarının devamı

için organizasyonel bir zorunluluk teşkil etmektedir. Buna ek olarak bölgede nükleer güce sahip İsrail'in, Güney Asya'da ise Hindistan ve Pakistan'ın Batı tarafından tehdit olarak görülmemesine karşın, İran'a karşı sert söylem ve politikaların izlenmesinin bir sonucu olarak İran bu durumu içselleştirerek daha önce belirtildiği gibi nükleer enerjiyi ulusal gurur olarak görmeye başlamıştır (Jane,2017: 285).

a) İran'ın Nükleer Programının Tarihsel Arka Planı

İran'ın nükleer programı esasında iki döneme ayrılmaktadır. İlk dönem İran'ın nükleer enerji serüveninin başladığı, ABD ile yakın ilişkiler kurduğu Şah dönemidir. İkinci dönem 1979 İslam Devrimi sonrasında ABD ve Batı ile ilişkilerin kötüleştiği günümüze kadar olan dönemdir.

İran'ın nükleer enerji serüveni Mussadık'ın devrilmesinden sonra başlamıştır. Mussadık dönemi sonrasında tekrar yönetime gelen Şah Muhammed Rıza Pehlevi ABD ile ilişkilerini geliştirerek ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir. İki ülke arasında geliştirilen iyi ilişkiler sonucunda 15 Nisan 1957'de ABD ve İran arasında "Atomun Sivil Kullanımına Dair İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. 1957 yılı sonrasında Central Treaty Organization'ın (CENTO) bünyesinde bulunan Nükleer Bilim Enstitüsü Bağdat'tan Tahran'a taşınarak doğrudan Şah'ın yönetimine verilmiştir. 1958'de ise İran Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) üye olmuştur (Mousavian ve Mousavian, 2018).

ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki bu yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) "Ortadoğu"da yükselişini İran üzerinden dengelemek istediği görülmektedir (Köse, 2008: 15). Bu amaç doğrultusunda ABD'nin İran ile yaptığı anlaşmalarla İran'ın Batı desteğiyle nükleer enerji edinme sürecinin başladığı görülmektedir (Jane, 2017: 267). İki ülke arasındaki iyi ilişkiler 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar devam etmiştir. 1957'de imzalanan "Atomun Sivil Kullanımına Dair İşbirliği Anlaşması"ndan Devrime kadar olan süre zarfında İran'ın nükleer enerji alanında kaydettiği ilerlemeler şunlardır:

- İran'da nükleer araştırma merkezinin açılması (1959)
- İran'da ilk nükleer araştırma reaktörünün kurulması (1967)
- İran "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT)"ni imzalaması (1970)
- İran Atomik Enerji Kurumu (İAEK)'nin kurulması (1974)

1979 İslam Devrimi'ne kadar olan dönemde İran'ın nükleer enerji programı Batı tarafından tehdit olarak algılanmamıştır. Devrim, ABD-İran ilişkilerinde bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Devrim sonrasında iki ülke ilişkileri bozulmuş, ABD İran'ı "Büyük Şeytan" olarak tasvir etmiştir. Öte taraftan Humeyni rejimi ise Batılı ülkelerin yatırımlarını İslam'la uyuşmadığı gerekçesiyle durdurmuştur. Devrim sonrasında Irak'ın İran ile 1975 tarihinde imzalamış olduğu Cezayir Antlaşması'nı feshetmesinin ardından sınır ihtilafları ve devrim ihracı suçlamaları temelinde İran-İrak Savaşı başlamıştır. İran-İrak arasında sekiz yıl devam eden savaş İran'ın askıya aldığı nükleer enerji konusundaki fikirlerinde değişikliğe gitmesine yol açmıştır. Savaş devam ederken, 1984 yılında Irak'ın İran'a karşı kimyasal silah kullanması İran halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İran'ın savaş sonrasında nükleer enerji konusundaki fikirlerinde değişikliğe gitmesinin bir diğer nedeni ise Batılı devletlerin Irak'a verdikleri destek karşısında İran'ın yalnız kaldığı düşüncesidir. (Afrasiabi ve Maleki, 2003: 258).

İran-İrak Savaşı İran'ın nükleer enerjiye yönelik planlarında önemli bir yere sahiptir. İran-İrak Savaşı sırasında nükleer enerjiye tekrar sıcak bakan İran 1984 yılı sonrasında gizlice nükleer enerjiye yönelik programına başlamak üzere karar vermiştir. BMGK'nın 598 (1987) sayılı kararını, 17 Temmuz 1988 de Irak'ın ve 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesi üzerine, 20 Ağustos 1988 de bütün cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesiyle İran-İrak Savaşı sona ermiştir. Ancak savaş İran'da yeni rejimin güçlenmesini sağlamış ve savaş sonucunda nükleer enerji ile İran kimliği özdeşleşerek İran'ın özellikle Batı'ya karşı direnişinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir (Jane, 2017: 272). Bu noktada Irak savaşı sonrası İran'ın bir sonraki savaş için kendisini güçlendirmeye gittiği görülmektedir. İran herhangi bir uluslararası aktöre gerek duymadan kendisine yetme misyonunu nükleer enerji ile tamamlama yolunu seçmiştir (Ketenci, 2018: 78). İran'ın bu kararı gerek İran yöneticileri ve gerekse politik çevreler tarafından fazlaca desteklenmiştir.

İran'ın nükleer kapasite elde etme yolunda attığı adımlardan birisi de 1987 yılında Pakistan ile imzaladığı Nükleer İşbirliği Anlaşması'dır. Bu anlaşma kapsamında İranlı uzmanlar Pakistan'da eğitime başlanmıştır. "Pakistan nükleer programının babası" olarak görülen Dr. Abdülkadir Han'ın Tahran ve Buşehr'e 1986 ve 1987 yıllarında ziyarette bulunduğu bilinmektedir (İşbilen, 2008: 72).

Devrimden sonra özellikle SSCB ile yakınlaşan İran Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Rusya ve ÇHC ile

nükleer enerji kapsamında anlaşmalar yapmıştır. 1992’de ÇHC’ye yapılan bir ziyaret sonrasında ise iki ülke arasında nükleer reaktör alım-satımı konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak belirtilen dönemde ÇHC’nin ABD’nin baskısından korkması nedeniyle İran’la yaptığı kimi anlaşmaları gizli yaptığı bilinmektedir. Diğer yandan daha önce başlatılan Buşehr nükleer santralının yeniden inşası 1995 yılı itibariyle Rusya Federasyonu’na verilmiştir. Bu kapsamda İran, Rusya’yla inşaatın tamamlanması için 800 milyon dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. Dört yıl içerisinde bitmesi planlanan Buşehr nükleer santrali 2010 yılında tamamlanmıştır (Jane, 2017: 273).

İran’ın nükleer enerji kapsamında Rusya Federasyonu ve ÇHC ile yaptığı anlaşmalar Batı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İran’ın faaliyetleri karşısında ABD 1995 yılında İran’a yönelik petrol ve ticaret yaptırımları uygulamıştır. Ayrıca ABD, “Ortadoğu’da Barış Süreci”ni bozduğuna inandığı İran, Libya ve Irak’a yönelik yaptırım ve “Çifte Çevreleme” politikası uygulamaya başlamıştır. Bu durum zaten kötü olan iki ülke arası ilişkilerinin daha da kötüleşmesine neden olmuştur (Jane, 2017: 274).

11 Eylül saldırıları sonrası İran’ın nükleer enerji faaliyetleri uluslararası bir krize dönüşmüştür. 29 Ocak 2002 yılında bir konuşmasında Bush tarafından “Şer Eksenini / Axis of Evil” olarak belirtilen üç ülkeden biri İran olmuştur. Bush bu kavramı “terörizme destek vermek ve kitle imha silahları arayışında olmakla suçlanan” devletler için kullanmıştır (Dündar, 2018: 61). Bush’un bu konuşması terörle mücadelede kitle imha silahları üreten devletlerin de tehdit olarak algılandıklarına yorumlanmıştır. Bush’un 29 Ocak 2002 tarihli konuşması İran’da hareketlenmelere yol açmıştır. İran’da rejim muhalifleri tarafından yapılan bazı açıklamalar sonucunda ABD, nükleer faaliyetlerini UAEA’ya bildirmedeği gerekçesiyle İran’ı gizli nükleer silah üretmekle suçlamıştır. Böylece İran’ın nükleer faaliyetleri uluslararası kriz boyutu kazanmıştır. Aşağıdaki tabloda İran’ın nükleer tesisleri ve özellikleri verilmiştir.

<i>BUŞEHR Nükleer Güç İstasyonu</i>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ İran'ın 1974'te nükleer programının ilk ayağını oluşturan tesistir. ➤ Tesiste bugün iki basınçlı su reaktörü vardır.
<i>İSFAHAN Uranyum Dönüştürme Tesisi</i>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ İran buradaki çalışmalarında uranyum madenini üç forma dönüştürmeye çalışmaktadır: <ul style="list-style-type: none"> • Gaz santrifüjlerinde kullanılan hexaflurid gazı; • Reaktörlere yakıt sağlamakta kullanılan uranyum oksid gazı; • Nükleer bombaların çekirdeklerinde kullanılan metal gazı.
<i>NATANZ Uranyum Zenginleştirme Tesisi</i>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ İran Natanz'daki uranyum zenginleştirme faaliyetleri 2003 yılında kesintiye uğramışsa da daha sonra tekrar başlamıştır. ➤ Natanz'ın kapasitesi hakkında net bir bilgi olmamakla beraber çeşitli tahminler vardır. ➤ Bir tahmine göre tesis tamamlanarak faaliyete geçtiğinde burada 50 bin gelişmiş gaz santrifüjü yer alabilecek ve bunlar yılda 20 kadar nükleer silah üretmeye yetecek uranyum üretebilecektir. ➤ Bir diğer tahmine göre Natanz'daki projenin ilk aşamalarının tamamlanmasıyla 5 bin santrifüj devreye girebilecek ve İran her yıl az miktarda nükleer silah üretebilecek kadar uranyum zenginleştirebilecektir.
<i>ARAK Ağır Su Tesisi</i>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bu tesisin varlığı 2002 yılında ABD tarafından ortaya çıkarılmıştır. ➤ Tesiste ağır su ile ilgili faaliyetler yürütülmektedir. ➤ Ağır su teknolojisinin birden fazla kullanım alanı mevcuttur. Bunlardan bir tanesi nükleer bombalarda kullanılan plütonyum üretimidir.

Tablo 1. İran Nükleer Tesisleri ve Özellikleri.¹

2) Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Çalışmaları

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda uluslararası toplum ilk nükleer bomba deneyimini yaşadıkdan sonra nükleer enerjiyi nasıl barışçıl amaçlar çerçevesinde kullanılabileceğini tartışmaya başlamıştır. Bu bağlamda ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower'ın 1953 yılında BM'de yaptığı "Barış için Atom" konuşmasından sonra barışçıl amaçlarla nükleer enerji kullanımını önceleyen Viyana merkezli UAEA kurulmuştur. UAEA'nın kuruluşundan bu yana her ne kadar uluslararası kamuoyunda nükleer enerjinin barış için kullanılması gerektiği konusunda bir fikir birliği var gibi görülse de bu amaçtan

uzaklaşp nükleer silah üretme yoluna giren ülkeler de mevcuttur. Bu duruma örnek olarak birden fazla ülke ve olay gösterilebilir. Örnek olarak İran'a Şah döneminde ABD tarafından temin edilen nükleer enerji reaktörünün daha sonraki yıllarda İran'ın nükleer programı dahilinde kullanılması gösterilebilir (Pekar, 2017: 321).

Soğuk Savaş yıllarında ABD ve SSCB nükleer enerji programlarını başarıyla tamamlamışlardır. Onları İngiltere, Fransa ve ÇHC takip etmiştir. Ancak nükleer enerjinin diğer devletlerle paylaşımı sorun oluşturarak Uluslararası alanda Kuzey-Güney ve Doğu-Batı eksenleri arasında politik gerilimler ortaya çıkmıştır. Bu noktada dönemin iki süper gücü nükleer silahların yayılmasını önleme amacıyla uluslararası bir düzenleme yapma ihtiyacı hissetmişlerdir.

Bu amaç doğrultusunda 1968 yılında NPT imzalanmış ve anlaşma 5 Mart 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir. NPT'de devletler iki kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi anlaşmanın imzalandığı tarihten önce nükleer testlerini tamamlamış ülkelerdir. Bu ülke grubu NPT'de "Nükleer Silah Sahibi Devletler" olarak isimlendirilmiştir. NPT'de belirtilen ikinci grup ülkeler ise anlaşmaya taraf olup nükleer testlerini tamamlamamış ülkelerdir. Bu gruba ise NPT'de "Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devletler" denmektedir (Pekar, 2017: 321).

NPT'de belirtilen bu iki grup arasında varılan mutabakatlar doğrultusunda NPT'nin üç temel ayaktan oluştuğu görülmektedir. Bunlar sırasıyla şöyledir: i) Nükleer silahların yayılmasını engelleme, ii) Nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı iii) Silahsızlanma. Nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımını öngören anlaşmanın dördüncü maddesi şöyledir: "nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı, uygulanması ve geliştirilmesi için bütün üye devletler hem tek başlarına hem de uluslararası örgütlerle birlikte işbirliğine katkıda bulunmalıdır." Dördüncü madde temelde taraf ülkelerin nükleer silaha sahip olamayacaklarını ancak nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar için kullanabilecekleri belirterek nükleer enerjinin silah yapımı ve geliştirmelerinde kullanılmayacağı öngörmektedir (United Nations).

Bütün bunlara rağmen anlaşmanın dördüncü maddesi tarafların karşılıklı iyi niyetine bağlı bir madde olduğu görülmektedir. Maddede nükleer enerji ve nükleer silahlanmanın birlikte değerlendirilmesi boşluğa neden olmaktadır. BMGK'nın daimi üyelerinin hali hazırda nükleer enerjiye sahip olma hakkı vardır. Diğer devletlerin ise anlaşmanın bu maddesi uyarınca böyle bir hakkı dolaylı yoldan da olsa elde ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda NPT'nin nükleer silahlanmayı durdurmaya yetmediği ve nükleer

silahlanmanın uluslararası sistemde hala bir tehdit unsuru olma niteliğini koruduğu görülmektedir (Simbar ve Ghorbani, 2011).

a) Kapsamlı Ortak Eylem Planı

11 Eylül saldırıları sonrasında İran'ın NPT'nin gereklerini yerine getirmediği iddiası İran'ın nükleer enerji programının uluslararası bir krize dönüşmesine neden olmuştur. Bu kriz sonrasında 2003 yılında yayınlanan UAEA raporu bu durumu onaylar niteliktedir. İran'ın Kum kentinde 2009 yılında keşfedilen gizli nükleer tesis uluslararası kamuoyunun İran hakkındaki şüphelerini pekiştirmiştir. Bu durum KOEP'e giden yolu açmıştır (Bayar, 2016: 93).

15 Temmuz 2015 tarihinde BMGK beş daimi üyesi (ABD, Rusya, ÇHC, İngiltere ve Fransa) ve Almanya (P5+1) ile İran arasındaki görüşmeler sonrasında kabul edilmiştir. Anlaşma 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile İran'ın uranyumu zenginleştirebileceği maksimum oran %3.67 olarak belirlenmiştir. İran NPT'ye dayanarak uranyumun kendisine tanınmış vazgeçilmez bir hak olduğunu iddia ederken KOEP görüşmeleri sırasında ABD İran'ın böyle bir hakkı olmadığını vurgulamıştır. Ancak İran'a belirli bir oranın altında da olsa uranyum zenginleştirmesi yapma imkânı tanıma iki tarafı da memnun edecek bir karar değildir (Pekar, 2017: 334). Uranyum zenginleştirmesi için belirlenen maksimum oran İran'ı memnun etmezken, İran'ın uranyum zenginleştirme gibi bir hakkı yok diyen ABD ise İran'ın bu hakkını tanımış durumdadır.

Anlaşmaya göre UAEA'nın İran'da herhangi bir tesisten şüphe duyması halinde bu tesise girmeyi isteme hakkı vardır. Diğer bir ifadeyle İran UAEA denetimine tabi kılınmıştır. İran'ın bu isteği geri çevirmesi halinde komisyonun oy çokluğuyla alacağı kararla UAEA tesise girebilir. Ancak bu noktada komisyonun tesise girme kararını değerlendirmek için yirmi dört güne ihtiyacı olabileceğinin belirtilmesi anlaşmada boşluk oluşmasına neden olmuştur. Esasen anlaşmanın karşılıklı iyi niyete dayandığı görülmektedir. Bir taraftan UAEA'nın başka herhangi bir ülkede elde edemediği hakları elde ettiği görülürken, yirmi dört günlük değerlendirme süresi ise olası bir durumda İran'a nükleer tesisi temizleme imkânı sunmaktadır. İran'ın UAEA'nın denetimini kabul etme nedeni aslında Batı'nın yaptırımlarının kaldırılmasını sağlamaktır (Ketenci, 2018: 81).

KOEP'in ilanıyla UAEA İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar dışında kullanmadığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaları takiben ABD 17 Ocak 2016'da İran'a karşı uygulanan yaptırımları durduracağını açıklamıştır.

Bu kararlar İran kendisine uygulanan ekonomik yaptırımlardan kurtulmuş ayrıca kıymetli madenler, banknot ve madeni paranın satışı, tedariki, ihracatı ve taşınmasına izin verilmiştir. Diğer taraftan, belirli alanlarda serbestliğe erişen İran'ın nükleer programlarına ilişkin şüphelerin devam ediyor oluşu nedeniyle nükleer alanındaki kısıtlamaların belirli bir süre daha devam etmesine karar verilmiştir (Kanapiyanova, 2017: 558).

KOEP kapsamında İran'ın nükleer silah üretmesi on yıl için engellenmiştir. Fakat anlaşmanın kabulünden on yıl sonra İran üzerindeki bu kısıtlama kalkacak ve İran kazanım elde edecektir. İran'ın nükleer enerji kısıtlaması sona erdikten sonra İran'ın petrol piyasasındaki rolü artacak ve petrol ihraç ederek fiyatların düşmesini sağlayacak, böylece petrol ihracatçısı Rusya üzerinde baskı oluşmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda KOEP'in nükleer yayılmacılığı önlediğini söylemek doğru değildir. Ayrıca bölgedeki diğer ülkeler on yıl sonra İran'ın hızlı nükleerleşeceği bu durumun onların güvenliklerini de tehlikeye atacağını ileri sürmektedirler (Ketenci, 2018: 81).

KOEP ile ilgili vurgulanması gereken bir diğer nokta ise görüşmeler sırasında anlaşmanın sadece taraflar arasında hükümlerin ve tedbirlerin uygulanma şartına bağlanmış olmasıdır. Bu bağlamda anlaşma başka bir devletle yapılacak bir anlaşma için örnek oluşturmayacaktır (Pekar, 2017: 335).

Nükleer enerji konusunda İran'ın en önemli destekçilerinden biri Rusya'dır. Rusya nükleer enerji bağlamında eğitim ve nükleer enerjinin kurulumu gibi konularda İran'a uzun yıllar destek olmuştur. Ayrıca Rusya İran'ın nükleer silah üretmesi karşısında alınan yaptırım kararlarına imza atarak İran'da barışçıl nükleer üretimini desteklemiştir. KOEP görüşmeleri ve anlaşması sırasında da Rusya'nın anlaşmaya yönelik herhangi bir çekincesinin bulunmadığı görülmektedir. Ancak KOEP'le, İran'ın nükleer gelişimi on yıl boyunca sınırlandırılmış ve bunun karşılığında İran -yaptırımlar tamamen kalktığında- dünya pazarına büyük bir petrol üreticisi, satıcısı olarak çıkabilecek ve Rusya'ya rakip olabilecektir (Ketenci, 2018: 72).

KOEP'in ortaya çıkardığı bu yeni durum Rusya İran ilişkileri bakımından çeşitli soruları akıllara getirmektedir. Bu sorulara cevap bulabilmek adına çalışmanın bundan sonraki kısmında Rusya ve İran arasındaki nükleer enerji kapsamında ilişkilerin genel tarihçesi yer verilerek KOEP sonrası dönem ele alınacaktır.

3) Nükleer Enerji Bağlamında Rusya İnan İlişkileri

İnan ve Rusya arasındaki ilişkilerin karmaşık olduğu görülmektedir. İki ülke arasında iyi ilişkilerin temelinde esasen İnan'ın 1979 sonrası ABD karşıtı tutumu yatmaktadır. Bu durum Rusya tarafından açıkça destek görmektedir. ABD karşıtlığı noktasında Ortadoğu'da İnan ve Rusya'nın çoğunlukla aynı tarafta yer aldığı görülmekte ve bu bağlamda iki ülkenin işbirliği yaptığı görülmektedir. Rusya ve İnan'ın aynı zamanda coğrafi yakınlıkları ortak bir "öteki" üzerinden politika geliştirmelerinde etkili olmuştur (Erkan, 2014: 162).

Nükleer enerji konusunda ilişkilerin geçmişi bağlamında, İnan ile SSCB arasında 1989 yılında bir nükleer enerji anlaşması yapılması öngörülmüş ise SSCB'nin dağılma sürecine denk gelmesi nedeniyle ertelenmiştir. Ertelenen anlaşma 1995 yılında Rusya ve İnan arasında imzalanmıştır (Ekinci, 2009: 38). Bu anlaşmaya göre;

İnan'dan Rusya'ya nükleer enerji konusunda eğitim alması için yirmi- otuz arasında yüksek lisans ve doktora öğrencisi gönderilecektir.

Alman firmasının yarım bıraktığı nükleer tesislerde Rusya hafif su reaktörleri kuracaktır.

Bilimsel ve teknolojik konularda gelişmiş iş birliği yapılacaktır.

İnan ve Rusya arasında anlaşmaya varılan diğer bir konu ise uranyum zenginleştirmesidir. ABD bu duruma tepki göstererek Rusya'dan anlaşmayı feshetmesini istemiştir. Rusya'dan beklediği hamlenin gelmediğini gören ABD, Rusya-İnan anlaşmasının öngördüğü reaktörlerce üretilecek olan platinyumun nükleer silah yapımında kullanılacağını iddia etmiştir. Bu iddialar sonucunda platinyum konusunda Rusya sorumluluğu üstlenmiştir. Bunun üzerine ABD reaktörlerin doğrudan nükleer silah amacıyla kullanılabileceğini öne sürmüştür (Tarock, 1997: 208).

İnan ve Rusya arasında nükleer enerji kapsamında ilişkiler 1995 sonrası giderek güçlenmiştir. Nitekim 2000 yılında İnan ve Rusya arasında yapılan bir görüşmede Rusya İnan'a askeri ve teknik yetenekleri geliştirme konusunda destek sözü vermiş ve daha önce görüşülmüş olan üç yeni reaktör konusunda yeni bir anlaşma yapabileceklerini belirtmiştir (Kaltz, 2012: 58).

2001 yılı sonrasında İnan'ın uluslararası kamuoyunda bir nükleer krizinin patlak vermiş olması İnan Rusya ilişkilerini etkilememiştir. Bu bağlamda iki devletin daha önceki anlaşmalarına bağlı kaldıkları görülmektedir. Bu noktada Rusya İnan'ın nükleer silah ürettiğine dair somut bir delil olmadıktan

sonra iki devlet arasındaki iyi ilişkilerden taviz vermeyeceklerini açıklamıştır.

a) KOEP Sonrası Rusya İnan İlişkileri

Bölgede yaşanan gelişmeler, İnan'ın nükleer enerji programının uluslararası kriz boyutu ve Rusya ve İnan'ın enerji politikaları göz önünde bulundurulduğunda iki ülke arasındaki ilişkilerde özellikle son beş yılda önemli stratejik gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. İki ülke arasında yıllar boyunca uygulanan, hassas çizgilerle belirlenen ve yürütülen dış politikalar Rusya-İnan ilişkilerini başka herhangi iki ülke arasında görülmeyecek biçimde eşsiz kılmaktadır. Nükleer enerji kapsamında bakıldığında İnan'ın nükleer enerji programına Rusya'nın özellikle 1990 sonrası dönemde katkılarının fazla olduğu görülmektedir. Bu noktada Rusya İnan'ın en büyük destekçilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin devamı bölgede istikrar sağlanması açısından da kilit bir noktadadır.

KOEP anlaşmasına giden süreçte 5+1 ülkeleri tarafından başlatılan İnan'la görüşmeler İnan-Rusya ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası teşkil etmektedir. İnan'a uygulanan yaptırımlar ve uluslararası kamuoyundaki baskılar nedeniyle özellikle enerji konusunda iki ülkenin rakip olma şansı anlaşmaya kadar bulunmamaktaydı. Ancak anlaşma sonrası kalkan yaptırımlarla özellikle doğal gaz satışlarında iki ülkenin karşı karşıya gelme ihtimallerinin olduğu görülmektedir. İki ülkenin enerji kaynaklarından elde edecekleri pazar kârlarını arttırmaya yönelik olası politikaları gelecekte iki ülke arasındaki işbirliğini rekabete dönüştürme potansiyeli bulunmaktadır (Kalehsar, 2017: 1).

Rusya ve İnan'ın yapısal olarak farklı görünmelerine rağmen gaz ve enerji konularında benzer amaçlara sahip oldukları görülmektedir. İnan tek başına değerlendirildiğinde toplam ihracatının %80-90 arasındaki oranının enerji tarafından oluşturulduğu bu bakımdan da devlet bütçesinin yarıya yakın gelirinin enerjiden elde edildiği görülmektedir. Rusya'nın da benzer durumda olduğu göz önünde bulundurulursa iki ülkenin de ekonomilerinin enerji ihracatına dayalı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla KOEP iki ülke arasındaki ilişkileri zamanla olumsuz etkileyerek iki ülkenin rakip haline gelmesine yol açabilecek bir potansiyele de sahiptir (Kanapiyanova, 2017: 557).

KOEP'le İnan'ın ihracat alanı ve gelirleri artabilecektir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda bölgede Rusya'ya

güçlü bir rakip olacağı iddia edilebilir. Bu durum KOEP'in Rusya açısından zor bir anlaşma olduğu anlamına gelmektedir. Rusya Ortadoğu'daki çatışmalardan memnuniyetsizlik duymaktadır. Bu bağlamda İran'ın imzalamış olduğu nükleer enerji anlaşmasına başarı gözüyle bakmaktadır. Ancak nükleer enerjisi dolayısıyla özellikle Batılı devletler tarafından yaptırımlara tabii tutulan İran'ın bu durumdan kurtulması İran'ın bölgede Rusya'ya ciddi bir rakip olabileceği anlamına gelmektedir. Bu durumun ise Rusya'yı ekonomik açıdan olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir (Ketenci, 2018: 84).

KOEP nükleer silahsızlanma noktasında da uluslararası alanda bir başarı olarak görülmektedir. Ayrıca KOEP İran için de bir kazanımdır. KOEP İran'ın yıllar boyunca nükleer enerji bağlamındaki çalışmalarının bir sonucudur. Bu anlaşma kapsamında İran'a yaptırımlar kalkacaktır. Bu durumun sonucu olarak uzun dönemde İran'ın ekonomik anlamda refaha kavuşması beklenmektedir.

İran uyması gereken yaptırımlardan dolayı Rusya'ya nükleer ilerleme ve yeni santral kurumları için para ödememektedir. KOEP sonrasında İran'ın bu tür yaptırımlardan kurtularak ekonomik refaha kavuşacak ve Rusya'ya olan ödemelerini yapabilecektir. Bu durum iki ülke arasındaki işbirliğini etkileyeceği gibi İran'ın nükleer gelişiminin önü de açılacaktır (Kaltz, 2012: 56).

Rusya KOEP'e İran'ı "normal" bir devlet haline getirecek bir anlaşma olarak bakmakta ve bu yüzden desteklemektedir. Rusya ve İran arasındaki süregelen iyi ilişkilerin sebebi daha önce belirtildiği gibi "ABD'ye karşı güvensizliktir". Ortak bir paydada buluşan iki devlet yıllar boyu devam eden iyi ilişkilerini bu temelde sürdürmektedirler. İki ülkenin coğrafi olarak yakınlıkları da göz önünde bulundurulunca Rusya'nın İran ile ikili ilişkiler temelinde güney sınırını güvenceye aldığı da görülmektedir.

KOEP sonrası dönemde iki ülke özellikle nükleer enerji alanında işbirliklerine hız vermişlerdir. Bu bağlamda İran'a uygulanan yaptırımların kalkmasıyla birlikte Rusya'nın bu durumu fırsata dönüştürmek için harekete geçtiği görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda Lukoil'in İran piyasasına girdiği, Rus Nükleer Enerji Kuruluşu'nun Buşehr'de yeni santraller kurmak için beklediği ve Rusya'nın S-30MK konusunda İran'la anlaşmaya vardığı görülmektedir (Tabatabai, 2017: 10).

KOEP kapsamında Rusya ve İran'ın basın açıklamaları da paralellik göstermektedir. İki ülkenin sözcüleri de iki ülke arasındaki işbirliğinin uluslararası hukuk gözetilerek sürdürüleceğine ve nükleer enerji bağlamında anlaşma

çerçevesinde yardımlaşmanın artırılacağına vurgu yapmışlardır. Rusya KOEP'in sürdürülebilirliğini sağlama açısından İran'a destek olmaya devam edeceğini belirtirken İran bu anlaşma ile yeni bir dönemin başladığını ve anlaşmanın imkanları çerçevesinde bölgesel ve uluslararası barışı sağlama açısından nükleer enerjinin barışçıl yöneliminin umut verici olduğunu belirtmiştir (Teer ve Wang, 2018: 6).

Günümüzde iki ülke arasındaki ilişkilerin KOEP'ten kötü değil iyi anlamda etkilendiği ve iki ülke arasındaki nükleer temelli ilişkilerin olumlu devam ettiği görülmektedir. Rusya uzun vadede enerji ve gaz ihracatı konularında İran'ı kendisine potansiyel rakip olarak görse bile bölgede İran'la kurduğu ikili iyi ilişkilerden ve mevcut çıkarından memnundur. Bu bağlamda Rusya Dışişleri Bakanı'nın 2016 yılında yaptığı bir konuşma Rusya'nın mevcut dış politikasının özeti niteliğindedir. Sergey Lavroy bu konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bizim prensiplerimizin neticesi şudur; biz ABD ile onlardan çok hoşlandığımız için değil, karşılıklı ilişki ve davranışlarımız bir sonuca ulaşabilir ve bu durum Rusya'nın çıkarına olur diye çalışıyoruz. ABD ile Suriye konusunda birlikte çalışıyoruz çünkü bizim Ortadoğu'yla ilgili eğitime ihtiyacımız yok ve komşumuzdaki ve kendi ülkemizdeki terörist oluşumlarla mücadele veriyoruz. Aynı şekilde İran'la nükleer programda ortaklaşa çalışıyoruz çünkü bizim yeni nükleer devletlere ihtiyacımız yok, bununla birlikte bütün devletlerin barışçıl nükleer enerji geliştirmelerini sağlayacak uluslararası hukuku oluşturmalıyız, biz İran'la olan anlaşmayla [KOEP] bunu yaptık. Bizim kesinlikle daha fazla nükleer silaha ihtiyacımız yok. Biz, UAEA ile anlaşma ve karşılıklı diyalogu elde etmeye çalışıyoruz” (Ketenci, 2018: 86).

Sonuç

İran bölgesel ve küresel gücünü arttırmak amacıyla nükleer enerji programından vazgeçmeyen bir ülkedir. Özellikle İran-Irak savaşı sırasında İran, uluslararası yalnızlıkla karşı karşıya kalabileceğini fark ederek bu durumu kendi kendine yeterli bir ülke olmayla aşabileceğine inanmıştır. Bu noktada İran'ın güçlendirmeye çalıştığı alan nükleer enerji olmuştur. 2000'li yılların başında İran'ın nükleer enerji programının uluslararası bir krize dönüşmesine ve uluslararası kamuoyunda İran'a yönelik baskıların artmasına rağmen İran nükleer enerji programından tamamen vazgeçmemiş nükleer enerjiyi bir hak olarak görmüştür.

İran nükleer silahların engellenmesi amacıyla düzenlenen NPT'ye üyedir. Ancak 2000'li yıllarda İran'ın

UAEA'nın güvenini zedeleyen tutumlarda bulunmuş olması İran ile NPT haricinde ayrıca bir ek protokol de imzalanmasına neden olmuştur. İran'a yönelik özellikle Batılı devletlerin uyguladığı yaptırım ve ambargolar İran'ı özellikle ekonomik açıdan zayıflatmıştır. Ancak uluslararası kamuoyunun İran üzerindeki baskısı Rusya ve İran'ın yıllardır süregelen iyi ilişkilerini sekteye uğratmamıştır. Rusya İran'a nükleer programını geliştirmesi yönünde yardım etmiş ve bunun karşılığında da ekonomik gelir elde etmiştir.

2015 yılında imzalanan KOEP sonrası merak edilen sorulardan biri KOEP'in şartları ve on yıl sonra İran'a getirileri dolayısıyla İran-Rusya ilişkilerinin bu durumdan nasıl etkileneceği olmuştur. Ancak anlaşmanın imzalanmasından sonra geçen dört yılda iki ülke ilişkilerinin anlaşmadan önce olduğu düzeyde kaldığı, kötüleşmediği aksine iki ülkenin yaptığı açıklamalarla işbirliğini daha da güçlendirmeyi düşündükleri görülmektedir. Ancak anlaşmanın uzun dönemde iki ülke ilişkileri üzerinde etkisinin olacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda KOEP'in ne kadar başarılı olacağını ve bu dönemde İran'ın nükleer gelişiminin ne ölçüde olacağını zaman gösterecektir. Günümüz konjonktüründe Rusya'nın KOEP'e taraf olarak İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar için kullanıp kendi tabiriyle uluslararası ilişkilerinde "normal" bir ülke olmasını desteklemesi Rusya'nın dış politikasıyla uyumludur. Rusya, İran'ın normal ancak nükleer enerjisi sınırlandırılmış, böylece kendisine potansiyel bir tehdit olmayacak bir ülke olmasını arzulamaktadır. Diğer bir deyişle, İran'ın bölgesel anlamda güçlü olmasını ancak kendisi kadar güçlü olmamasını istemekte böylece İran'ın kendisine olası bir "rakip" veya "tehdit" olma ihtimalini ortadan kaldırmayı düşünmektedir. Bu bağlamda anlaşmadan sonra geçen dört yılda iyi giden ikili ilişkiler İran'ın anlaşma tarafından öngörülen on yıllık süreden daha güçlü bir şekilde çıkmasıyla değişebilir. Diğer bir deyişle, İran on yıl içerisinde Rusya için gerçek bir rakip haline gelebilir.

2017 yılında ABD Başkanı Donald Trump KOEP anlaşmasına destek vermediğini açıklayarak İran ile yeni bir anlaşma yapılması konusunda taraf ülkelerle görüşüleceğini belirtmiştir. Trump'ın anlaşmadan çekileceğine yönelik açıklamaları karşısında anlaşmaya taraf olan İngiltere, Almanya ve Fransa'dan tepki gelmiştir. Ruhani ise ABD'nin böylesi bir karar alması durumunda "uluslararası yalnızlığa mahkum" olacağını belirtmiştir (BBC,2017). ABD Trump'ın açıklamalarına Suudi Arabistan ve İsrail destek verirken, ÇHC ABD'nin anlaşmayı sürdürmesi gerektiğini düşünmektedir.

İngiltere, Almanya ve Fransa'nın yoğun çabalarına rağmen Trump Mayıs 2018'de anlaşmanın "çok gevşek" olduğunu ve İran'ın nükleer eylemlerini kısıtlamasına rağmen balistik füze geliştirmesini engellemediğini öne sürerek anlaşmadan çekilmiştir (BBC, 2018). ABD ayrıca İran'a yönelik ambargoların tekrar uygulanmaya başlayacağını belirtmiştir. İran ise Trump'ın aldığı kararların uluslararası hukuka aykırı olduğunu vurgulamıştır. Anlaşmaya taraf ülkelerden Almanya, Fransa ve İngiltere Trump'ın aldığı bu karardan dolayı üzüntü duyduklarını belirtirken anlaşmanın tarafları arasında yer almayan İsrail ise Trump'ın bu kararının "Ortadoğu'ya güvenlik ve istikrar" getireceğini ifade etmiştir. Rusya ise Trump'ın kullandığı dili eleştirerek Trump'ı saldırgan olarak nitelendirmiştir (BBC, 2018).

Extended Abstract

Although nuclear weapons had never been used in a military conflict during the Cold War, they were of strategic importance. However, nuclear weapons partially lost their importance in the post-Cold War period. Recently, possession of nuclear power has become a key factor for states to complete their development process. In this respect, nuclear capacity has become a goal for countries in order for both reinforcing their military deterrence and ensuring their energy development.

Nuclear weapons, whose importance had declined in the post-Cold War environment, became prominent once again in international politics after the 9/11 attacks. Iran's nuclear energy program turned into an international crisis following the September 11 attacks since there were discussions of this program linking it to terrorism. During this period, it was stated that Iran did not comply with the NPT which Iran was a signatory country of this treaty. A report published by the International Atomic Energy Agency in 2003 confirms this situation.

As the Iranian nuclear program turned into an international crisis, the embargo on and pressures against Iran increased. As a result of the sanctions imposed, the energy and natural gas sectors, which have constituted a large part of Iranian exports, entered into a period of stagnation. The Western states insisted that Iran's nuclear development objectives were not peaceful. Therefore, attempts have been made in the world public opinion to restrict Iran's nuclear energy program. The perception that Iran did not fulfil its obligations despite its commitment to the NPT led to the

conclusion of an additional protocol with Iran along with the NPT.

On 15 July 2015, the United Nations General Assembly has adopted the protocol after the negotiations between five permanent members (USA, Russia, People's Republic of China, England and France), Germany (P5 + 1) and Iran. The agreement entered into force in 2016. With this agreement, 3.67% was determined as the maximum rate at which Iran can enrich uranium.

The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) is seen as an international success in terms of nuclear disarmament. Furthermore, JCPOA is a gain for Iran. JCPOA is the result of Iran's work in the context of nuclear energy over the years. Under this agreement, sanctions against Iran would be lifted. As a result, Iran is expected to recover economically in the long run.

Russia considers JCPOA as an agreement that will make Iran a normal state and therefore supports this plan. The reason for the good relations between Russia and Iran is their distrust of the US. These two states, which meet on common ground, maintain their good relations that have been going on for years. Given the geographical proximity of these two countries, it is also seen that Russia secures its southern border on the basis of bilateral relations with Iran.

Russia, one of the biggest supporters of Iran after 1988, is also Iran's most critical partner in the field of nuclear energy as a result of their common interests in the region. At this point, cooperation among these countries in the energy sector would reach to forty years. Russia provides excellent support to Iran for the construction of nuclear reactors and training regarding nuclear energy. Russia has also contributed to Iran's peaceful use of nuclear energy after Iran's nuclear program had turned into an international crisis.

Although Russia and Iran appear structurally different, they seem to have similar goals in natural gas and energy sectors. When Iran's export is evaluated, it is seen that 80-90% of its total export is generated from energy-related trade and in this respect, nearly half of its state budget's income is obtained from energy. Russia is in a similar situation as well. It is the fact that the economies of both countries are based on energy exports. Therefore, JCPOA has the potential to affect the relations between these two states negatively and might cause the two countries to become rivals.

However, the relations between two countries in the last four years after signing the Protocol remains at the same level of

relationship as they had before the deal. While they consider strengthening their cooperation further, Russia wants to see Iran as a country with regular but limited nuclear energy, so that Iran will not become a potential threat to Russia. Thus, Russia intends to eliminate Iran to emerge as a potential opponent or threat to Russia's itself.

Kaynakça

Afrasiabi, K. ve Maleki, A. (2003). Iran's Foreign Policy After 11 September. *The Brown Journal of World Affairs*, 9 (2), 255-265.

Aras, B. ve Özbay, F. (2006). Dances with Wolves: Russia, Iran and the Nuclear Issues. *Middle East Policy*, 13 (4).

Bayar, M. (2016). Kapsamlı Ortak Eylem Planı ve İran'ın Nükleer Programının Geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13 (51), 81-97.

BBC, ABD Başkanı Trump İran nükleer anlaşmasından çekildiklerini açıkladı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44033357>.

BBC, İngiltere Dışişleri Bakanı Johnson'dan Trump'a çağrı: İran ile nükleer anlaşmadan çekilme, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44029064>.

BBC, İran'la nükleer anlaşma: Taraf ülkelerden ABD'ye tepki, anlaşmaya destek, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-4160796>.

Dündar, H. U. (2018). Yeni Hegemonya Anlayışı Çerçevesinde Bush Doktrini Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9 (2).

Ekinci, A. C. (2009). İran Nükleer Krizi. Karınca yayınları, Ankara.

Erkan, S. (2014). Sovyet-İran İlişkileri (1979-1989). *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 8(2), 161-182.

İşbilen, E. (2008). İran ve Nükleer Silahlanma Politikası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jane, M. (2017). İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 264-314.

Kalehsar, O. S. (2017). İran-Rusya Enerji İşbirliği. *Bilgesam Analiz*, 1379, 1-10.

Kaltz, M. N. (2012). Russia and Iran. Middle East Policy, 19 (3).

Kanapiyanova, Z. (2017). İran'ın "Ortak Kapsamlı Eylem Planı" Sonrası Enerji Politikaları Üzerine Çıkarımlar. Ege Akademik Bakış, 17 (4), 553-564.

Ketenci, A. (2018). Rusya- İran Enerji İşbirliği "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" Sonrası Değişen Dengeler. Bilge Strateji, 10(1), 75-92.

Kıbaroğlu, M. (1999). İran bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?. Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Avrasya Dosyası, 5(3).

Köse, T. (2008). İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları. SETA Yayınları.

Pekar, Ç. (2017). Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin "İki Yüzlü" Yapısı. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15 (29), 319-337.

Sarıkaya, Y. (2007). Nükleer Tartışmanın İran Milliyetçiliğine Etkileri. 38. ICANAS: 1181.

Mousavian, S. H. ve Mousavian, M. M. (2018). Building on the Iran Nuclear Deal for International Peace and Security. Journal for Peace and Nuclear, 1(1).

Simbar, R. ve Sheikhneshin, A. G. (2011). Iran and Russia: Strategic Energy Relationship. Journal of US-China Public Administration, 8 (11).

Tabatabai, A. (2017). Negotiating the "Iran talks" in Tehran: the Iranian drivers that shaped the Joint Comprehensive Plan of Action. The Nonproliferation Review, 24:3-4.

Tarock, A. (1997). Iran and Russia in 'strategic alliance'. Third World Quarterly, 18 (2), 207- 223.

Teer, J. ve Wangi, S. (2018). Sino-Iranian Asymmetrical Interdependence in Light of the Iran Nuclear Issue. Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies, 12 (2).

United Nations, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text>.

¹ Köse, T., (2008). İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları. SETA Yayınları.

2020 YILI EN İYİ DOKTORA TEZİ ÖDÜLLERİ

KTÜ - Uluslararası İlişkiler Bölümü en iyi "Doktora Tezlerini" ödüllendiriyor.

Eğer doktora tezinizi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında Türkiye Cumhuriyeti Üniversiteleri'nde Türkçe veya İngilizce dillerinde yazmış ve 01 Haziran 2019 - 30 Haziran 2020 tarihleri arasında başarıyla savunmuşsanız bu ödül sizin olabilir.

Aday gösterilme için son başvuru tarihi: **14 Ağustos 2020**

<http://www.ktu.edu.tr/uls-eniyidokorateziodulleri>

Siyaset Bilimi
ve Uluslararası
İlişkiler
Kongresi

4.

4th

Politics and
International
Relations
Congress

Department of
International
Relations

Uluslararası
İlişkiler Bölümü

10 - 11 Eylül - September 2020

Trabzon - Türkiye - Turkey

